

המחלוקת על התאבדות יעקב עקריש כמשקפת את טיב היחסים ושאלת הסמכות ההלכתית בין רבני ירושלים, איזמיר, תוניס לרבני אלג'יר בשלהי המאה התשע-עשרה

לאה בורנשטיין-מקובצקי

תקציר

המאמר דן במחלוקת שפרצה בשנים תרנ"א–תרנ"ג (1891–1893) בין דיני העיר והראן Wahran (אוראן) שבאלג'יריה ונשיא הקונסיסטואר של העיר שמעון אלקאנווי לבין רבני ירושלים, איזמיר, תוניס ותלמסאן על אודות הוצאת יעקב עקריש, תושב והראן, מקברו, וקבורתו בחלקת המתאבדים. הייתה זו מחלוקת הלכתית בטיבה, אך היא גלשה למחלוקת אישית ולוותה בהשמצות בין החכמים המעורבים בה.

מטרת המאמר להאיר את הפרשה מצדדים שונים, ובעיקר להבין את טיב מערכת היחסים – כפי שבאה לידי ביטוי במחלוקת זו – בין חכמי ירושלים, שמלאו תפקיד מרכזי במחלוקת, לבין דיני והראן, זאת לאור הקשרים ההדוקים מאד שהיו בין שתי הקהילות במחציתה השנייה של המאה התשע-עשרה. בד בבד נדון ביחסים בין הנהגת קהילת והראן לבין רבנים בקהילות נוספות בצפון אפריקה ובאימפריה העות'מאנית. המאמר מבוסס על החיבורים הדנים במחלוקת ועל מקורות נוספים של התקופה המשלימים את ידיעותינו.

מבוא

פרשת מותו של יעקב עקריש מן העיר והראן בחודש תמוז תרנ"א (1891) עוררה פולמוס עז שהתנהל מאז מותו ועד לשנת 1893. עיקר המחלוקת היה בקרב רבני אלג'יריה, תוניסיה, ירושלים ואיזמיר, אולם השתתפו בה גם רבנים נוספים בערים אחרות שרק הביעו את חוות דעתם ההלכתית בנושא ולא התפלמסו. הפרשה התעוררה לאחר שדיני והראן והקונסיסטואר של העיר בראשות שמעון אלקאנווי פסקו שעקריש התאבד, ובעקבות כך שלושה ימים לאחר קבורתו הוציאוהו

מקברו, שהיה במקום מכובד בבית העלמין, וקברוהו אחרון בבית העלמין בחלקת המתאבדים. רבנים נודעים באימפריה העות'מאנית ובצפון אפריקה פסקו שמותו אינו עונה להגדרת "מאבד עצמו לדעת", ופרצה מחלוקת הלכתית נוקבת שלוותה בהשמצות קשות בין המעורבים בה.¹

בעקבות המחלוקת יצאו לאור שני חיבורים בהשתדלות אחיו הגדול של יעקב עקריש, הגביר שלמה עקריש מוהראן, שלדבריו רצה לעשות נחת רוח למת בעולם הבא, ושבהם יופיעו פסקים שהוא לא התאבד וששני דיני והראן יעקב צרמון² ואברהם הסבעוני³ נהגו בו שלא כשורה ובאכזריות: ספר "כבוד יעקב" (איזמיר

1 התייחסות קצרה למחלוקת ופרסום פסק דיני והראן מתוך ספר "חזות קשה", אוראן תרנ"ב) שיצוין להלן, מופיעים במאמרו של דניאל טואיטו, "על קהילת והראן (אלג'יריה) ורבניה", זכור לאברהם; קובץ תורני (תשנ"ז-תשנ"ח), עמ' קלח-קמד.

2 הוא מציין בחתימתו שהוא "בן לא"א הרב המפורסם מני"ר [=מורנו נר ישראל רבין הרב המחבר ספר גור אריה זצ"ל". חזות קשה, אוראן תרנ"ב, עמ' סב. ידועים לפניו רבני והראן יהודה ב"ר מסעוד צרמון (לערך 1760-1840) ובניו מסעוד (נפטר ב-1866), ראב"ד בעיר, מחבר ספר "גור אריה", על הש"ס, ליוורנו תר"ו, והרב עמרם (נפטר ב-1867) שהיה דיין. הרב מסעוד מזכיר את בנו ר' יעקב בהקדמתו לספרו. ראו בנימין רפאל כהן, מלכי תרשיש, נתיבות תשמ"ו, עמ' 103-105. על חתימתו כדיין והראן בנוגע לטחינת החיטים לפסח בטחנת קמח מודרנית ראו ר' אליהו בן יגגי, קול צעקת הרועים, תוניס תרע"ה. הרב אברהם אנקאווא מזכיר לשבח בשער ספרו זבחים שלמים, ליוורנו תר"כ, בין ידידיו בוהראן את הרבנים ישראל ומסעוד צרמון. בשנת 1888 הרב יעקב צרמון מתואר כראש הדיינים בעיר כשהדיינים בבית הדין הם הרב אברהם צבעוני (סבעוני) ושלמה דרמון ואברהם בן משה סבעון. הצפירה, 1 בינואר 1888, עמ' 2. הוא נתן הסכמתו לספר "שמו יוסף", לר' יוסף ו' וואליד, ב' בטבת תרס"ז. בספר "שער כבוד ה'", עם פירוש פתח השער לרב חיים בלייח, שנדפס בתוניס תרס"ב, מזכיר הרב בלייח את ר' משה צרמון מוהראן כמי שסיכל בשנת תר"ן מזימה נוצרית כנגד שמירת השבת. ידוע גם הרב יהודה צרמון מתוניס שנפטר ב' באייר תרע"א. ראו עליו להלן.

3 מציין בחתימתו שהוא "בן לא"א הרב המובהק המקובל האלקי כמוהר"מ זצ"ל". ראו: חזות קשה (לעיל הערה 1), עמ' סב. הוא נקרא גם צבעוני, והיה דיין בעיר לפי הכתבה הנ"ל בהצפירה, 1 בינואר 1888, עמ' 2. אביו, הרב משה סבעון, מתואר שם כ"הרב הגאון", זקן ושבע ימים, שמרוב זקנותו לא יוצא מביתו. הוא נזכר גם אצל בורלא, מקור ישראל, חו"מ, סי' קיז. הרב משה סבעון נפטר בשנת תרמ"ט. נזכרת הישיבה שבה למד, עם הספרייה הגדולה שלה, וכתבי היד הרבים שהיו בה. הצפירה, 1 באפריל 1890, עמ' 3; טואיטו, על קהילת והראן (לעיל הערה 1), עמ' קמא, הערה 20. נזכרת פעילותו למניעת חילול שבת בשנת תר"ן. הקדמת ספר שער כבוד ה'. קושיה בשמו של אברהם הסבעוני מובאת בספר "שמו יוסף", דף ז, א אות מו. בתרצ"ה (1935) נזכרת אלמנת יוסף אסבעוני שהיה חבר הקונסיסטואר של והראן. הרב דוד הכהן סקלי, קרית חנה דוד, ח"א, ירושלים תרצ"ה, תחילת הספר. הרב אברהם הסבעוני הספיד בוהראן את הראשון לציין, הרב מאיר רפאל פאניזיל. חבצלת, 20 בינואר 1893. יש לציין

תרנ"ב) וספר "אתם קשות" (איזמיר תרנ"ג).⁴ לחיבורים שנדפסו בבתי הדפוס של איזמיר הייתה דרושה הסכמתו של הרב אברהם פאלאג'י, לאור סמכותו כחכם באשי של איזמיר. ההסכמה נועדה למנוע הדפסת ספרים שנויים במחלוקת,⁵ ולפיכך הוא כתב פסק שעקריש לא איבד עצמו לדעת ואישר את הדפסת החיבורים. עם הדפסת הספר "כבוד יעקב", תקפו שני דייני והראן יעקב צרמון ואברהם הסבעוני את פסק הרב פאלאג'י, וטענו כנגדו "הוא העד ודיין".⁶ תגובת קהלי איזמיר הייתה שהרב פאלאג'י טיפל בפרשה זו על-פי הוראת בית הדין של ירושלים, וכי החזיר לשלמה עקריש את הממון ששלח אליו.⁷ בכך הם שמים קץ ללעז שכביכול הרב פאלאג'י שוחד בידי עקריש. בתגובה חריפה על ספר "כבוד יעקב", הדפיסו שני דייני והראן הנ"ל את קונטרס "חזות קשה" בליטוגרפיה (אוראן תרנ"ב) ובו העתיקו את הפסקים של הרב פאלאג'י ושל רבני ירושלים וכן פסק של הרב חיים בלייח

שהרב משה צבעון (סבעון) מוזהרן השיג על ספריו של הרב אנקאווא על הרמב"ם "זבחים שלמים" עם פירוש "כסף אחר" ו"טהרת הכסף" (לעיל הערה 2) והביא לביזוי. הרב אנקאווא הביא פסקים מגדולי הדור באלג'יר ובתוניס ומן הרב הראשי בפריז נגד צבעון. ראו: יוסף שרביט, "השותפות ההיסטורית בין חכמי אלג'יריה ובין חכמי ארץ ישראל בעידן של תמורות (1830–1962)", ליבי במזרח, א, עמ' 318. שני דייני והראן הנ"ל נזכרים בהקדמת הספר "לך דוד", ו"לדוד ברוך", לר' דוד הכהן סקלי, ירושלים תרצ"ו, כמי שביקר אותם בשנת תרנ"ט. תשובה לר' מיימון הסבעוני, דיין בוזהראן, נדפסה בספר "ויאמר יצחק", לר' יצחק ואליד, ח"א, ליוורנו תרל"ו, אה"ע, סי' קעט. לאחרונה נלמד על אודות קיומם של כשישים הערות והידושים בכתב יד ר' משה סבעון לאורך ספר "יבין שמועה" מאת ר' שלמה אלגאזי, ליוורנו תקנ"ב. מכירת בית המכירות רפאלי, מס' 10 (30 באוקטובר 2019).

4 הרב אברהם פאלאג'י כותב בשער ספר "כבוד יעקב", איזמיר תרנ"ב, בחודש סיוון תרנ"ב שהמנוח היה חביב מאוד על אחיו שלמה. בברכת החיים נזכרים האב יוסף עקריש, מירה אשת שלמה, בנם יוסף וביתם הבתולה מסעודה. ליעקב היו בנים ואח נוסף בשם יצחק. ראו אודותיו להלן. בתרצ"ה (1935) נזכר חבר הקונסיסטואר בעיר מסעוד עקריש. הכהן סקלי, קרית חנה דוד, ח"א, תחילת הספר. שלמה עקריש נזכר בין גבירי והראן שתמכו בהדפסת ספרו של הרב רחמים יוסף פראנקו, שערי רחמים, ח"א, ירושלים תרמ"א. יוסף עקריש נזכר בין גבירי והראן שתמכו בהדפסת ח"ב של ספר זה בשנת תרס"ב (1902). שלמה עקריש נפטר בוזהראן על פי כתבה מכ"ז בטבת תרנ"ט וצוין שנקבר בלווייה מכובדת שבוע קודם לכן, כיאות לנדבן כמותו. חבצלת, 29 בינואר 1899.

5 הוא כיהן כחכם באשי באיזמיר בשנים 1870–1899. חיבר כעשרים ספרים בכל מקצועות התורה. ראו אודותיו: שמעון אריה לייב עקשטיין, תולדות החב"ף, ירושלים תשנ"ט, עמ' 109–113.

6 אתם קשות, סי' ג.

7 אתם קשות, סי' ג.

מתלמסאן, שהיה דומיננטי מאוד בפרשה כפי שיפורט להלן. בראש החיבור הם פרסמו את השתלשלות הפרשה לפי גרסת אלקאנווי, ואת פסק הדין שעליו הם חתמו ביום שישי, י"ח בתמוז תרנ"א, כשהדיין השלישי שהצטרף אליהם היה אברהם סבעון.⁸ אחריהם חתמו אלקאנווי וחברי ועד הקונסיסטואר של העיר: אברהם אטבול,⁹ יצחק קרסניט¹⁰ ומסעוד אסטרוק.¹¹ הפסק הורה להוציא את עקריש מקברו. בתגובה ל"חזות קשה" נכתב ספר "אתם קשות" שבו מכונה החיבור "חזות קשה" לאורך הפסקים בכינויי הגנאי "עזות פנים" ו"עזות קשה". הספרים הללו גרמו לרעש בקרב חכמי האימפריה העות'מאנית, בעיקר בקרב חכמי ירושלים ואיזמיר, ובקרב חכמי צפון אפריקה בערים שונות.¹² לדעת קהלי איזמיר בתגובתם מתשרי תרנ"ג נגד קונטרס "חזות קשה" הוא לא נכתב על ידי דייני והראן הנ"ל, אלא נכתב על ידי "אחד מילידי הרפ"ה מעמ'ק הבכא". לא ברור במי מדובר, אך יש כאן לשון גנאי לאותו האדם.¹³ עולה מכאן שהם מטילים ספק ביכולת הפסיקה וההתנסחות ההלכתית של השניים.

- 8 טוואטו, על קהילת והראן (לעיל הערה 1), סבור שהוא אברהם הסבעוני, אולם מעיתון "הצפירה" משנת 1888 (לעיל הערה 2) מוכח שמדובר בדיין שלישי, שהצטרף לשני הדיינים כדי שיהיה תוקף לפסק הדין. פסק הדין פורסם במאמר הנ"ל, עמ' קמה-קמט.
- 9 נזכר על ידי ר' אליהו ילוז, תולדות אליהו, ירושלים תרצ"ג. ר' אליהו ילוז, שניהן כשד"ר טבריה, מזכיר את "סי' אברהם אטבול ואחיו הי"ו וסי' שלמה עקריש הי"ו" שפגש בהם בעת שהה בוהראן בשנים תרנ"א ותרנ"ב כשד"ר. הוא נזכר גם ברשימת נדיבי העיר בהקדמת הרב בלייח לספר "שער כבוד ה'", ונזכרים שם גם יוסף עקריש והבחור אליהו יצחק עקריש.
- 10 יש לשער שהוא נכדו של ר' פארוז קרסניטי, מחבר ספר גושפנקא דמלכא, ליוורנו תרכ"א, שצאצאיו נמנו על תושבי והראן. בספר נדפסו שתי תקנות של דייני והראן, הרבנים יהודה צרמון (דרמון), פארוז קרסניטי ומסעוד צרמון מהשנים תקפ"ט ותקצ"ב. דף קכ, ב. ידוע גם יצחק קרסניטי מוהראן שנמנה עם תושבי צפת בשנת תרט"ו. במפקדי מונטיפיורי. על נסים קרסניטי, ראו בהערה להלן. האחים שמואל ויוסף קרסניטי מתלמסן נזכרים בהקדמת ספר "שער כבוד ה'".
- 11 חזות קשה, עמ' א-ב. הם כתבו גם פסק בנידון בכ"ז בתמוז תרנ"א. "מסעוד אשתרוק" נזכר יחד עם הרבנים יהודה דארימון ומשה סבעון, נסים קרסניטי, יום טוב קרסניטי, יוסף אלמדיני ["מאמבר דע קנוסיסטואור"] ואהרן קרסניטי כאחד המתנדבים לחברת שומרי תורה בוהראן. הלבנון, 12 באפריל 1867, עמ' 128. לאחרונה נלמד כי בעותק של ספר "יבין שמועה" לר' שלמה אלגאזי (לעיל הערה 3) בשער מופיע הרישום: "אני הצעיר וזעיר מלחך עפרא דחכמיא ע"ה נסים קרסניטי ס"ט" וחתמתו.
- 12 אתם קשות, סי' ג. על פסק הרב יצחק אבואלעפייה ראו להלן.
- 13 דף כב, א. אודות ילידי הרפה (ענקית) ראו שמואל ב, כא, טו-כב.

הרב אליהו אבואלעפיה מאיזמיר,¹⁴ שהיה אז חכם צעיר, ושקרוב לוודאי ניסח את תשובת קהלי איזמיר, כותב בתשובתו גם כן, כי לא דייני והראן ניסחו את השגותיהם, אלא "איש לשון מסית ומדיח" שכתב מתוך כעס דברי רמייה על גדולי הדור, וביזה אותם, וביניהם רבנים שעברו את גיל הגבורות וכולם מרכיצי תורה בערים גדולות. הוא הכשיל בכך את דייני והראן, ובכך פגע גם בראשון לציון הזקן, הרב מאיר רפאל פאניזיל. הוא מציין שכבר כתב פסק שבו בירר את טעויותיו של הכותב, ומעיר כי חבל להשיב לו. הוא תקף גם את דייני והראן שהסתייעו בו, ודרש שמכאן ואילך יזהרו.¹⁵

14 1851–1914. כבר בטבת תרמ"א (1880) אישר את פסק הרב אברהם אנקאווא ששלח לו בכסלו את פסק דינו בעניין יהודי מווהראן שרצה לשאת אישה נוספת אחרי שלושים שנות נישואין שבהן ילדה לו אשתו שמונה ילדים. הרב פאלאג'י אישר את פסק הרב אבואלעפיה בנידון. הרב אברהם פאלאג'י, ויען אברהם, שו"ת, איזמיר תרמ"ו, אה"ע סי' א. הרב אליהו אבואלעפיה כתב גם פסק נגד פניו קבר בחאסקוי שבאיסטנבול. ויען אברהם, יו"ד סי' כט. כן מובאים פסקים שכתב בשנת תרמ"ד. הרב רחמים נסים יצחק פאלאג'י, יפה ללב ח"ו, איזמיר תרמ"ט, או"ח תסו דף ה, א-ו, ב. אודות פסק שכתב בכסלו תרמ"ב ראו הרב אברהם פאלאג'י, פדה את אברהם, איזמיר תרנ"ד, מערכת ש, סי' ו דף יט, ב-כא, ד. מצוי גם פסק בעניין גטין משנת תרל"ה (1875). הרב אליהו בכור חזן, תעלומות לב, ח"א, ליוורנו תרל"ט, סי' ז. הרב יוסף פאלאג'י מנחה באלול תרמ"ט את הרב אבואלעפיה "האחד המיוחד מחכמי הישיבה בית הילל יב"ץ רב חביבא". שם, מערכת פ"א סי' ג. בתרס"א (1901) כתב פסק שאישר אותו הרב יוסף נסים בורלא בספרו וישב יוסף, ירושלים תרס"ה, יו"ד סי' ו. הרב אבואלעפיה התכתב גם עם הרב אליהו בכור חזן בשנת תרס"א. ר' אליהו חזן, תעלומות לב, ח"ג, אלכסנדריה תרס"ג, סי' ז-ח; ב-1908 הוא כבר מתואר כרב בית דין איזמיר, וכתב אז פסק בעניין טחינת הקמח לפסח בטחינת קמח מודרנית. בן גיגי, קול צעקת הרועים (לעיל הערה 2), דף יח, א. ישב בבית דינו של הרב משה בארקי בשנת תרס"ז. ראו להלן הערה 71. היה מועמד לתפקיד ה"ראשון לציון" בירושלים, אך סירב להצעה. עיתון "החרות", א בסיוון תר"ע.

15 אתם קשות, סי' ד. הרב פאניזיל (1804–1893) היה יליד בולגריה והתיישב עם משפחתו בירושלים ב-1807. נתמנה לתפקיד ראשון לציון ב-1880 וכיהן במשרה זו עד פטירתו. היה מחותנו של הרב יעקב שאול אלישר. ראו אודותיו גיורא פוויילוב, חכמיהן של ארבע ערי הקודש, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 500–524. חיבר את הספר "לב מרפא" (ירושלים תרמ"ז). הרב אבואלעפיה מאיזמיר כותב כי בשל זקנתו המופלגת של הרב פאניזיל, נכתב הפסק על ידי "העומדים לפניו" והרב פאניזיל בדק אותו וחתם עליו. אתם קשות, סי' ד. הרבנים שמואל סלאנט וצדוק כהן סמכו על פסק זה. ראו גם חזות קשה, עמ' ב. הרב אברהם פאלאג'י הספידו בו בטבת תרנ"ג בהגיע שמועת פטירתו לאיזמיר. פדה את אברהם (לעיל הערה 14), דרוש ו להספד.

קהלי איזמיר הוסיפו כי רב אשכנזי שעבר באיזמיר אמר להם שהקורא ב"חזות קשה" ידאג, משום שנכתבו שם דברים שהם "מים מאוררים" והקורא בהם הוא כמו "הקורא בס' איוב ובמגילות איכה ודברים הרעים שבירמיה", בעוד הקורא בספר "אתם קשות" "ירחיב לבו ותגלנה עצמותיו כקורא במגילת אסתר..."¹⁶ נטען גם כי בהדפסת "חזות קשה" גרמו הכותבים הפסד לשלוחי ארץ ישראל, חילול השם וחילול התורה.¹⁷ ברי שההפסד לשד"רים נבע בעיקר מאלקאנווי שיכול היה למנוע משד"רים מסוימים להתרים בעיר, כדי לבוא חשבון עם המתנגדים להחלטתו בעניין עקריש. הם מביעים את תקוותם שאלקאנווי ישכין שלום בעיר, ושייקח בסתר חתימה משני הדיינים כי שגו, ויטמין את המכתב בידו, אך יראהו לאחי המנוח, ואחר כך יעשו שלום ויבקרו זה את זה.¹⁸ ברם, דייני והראן לא חזרו בהם מפסק דינם והפרשה התלקחה.

סיכום הפרשה, שלביה ועיקרי המחלוקת

יעקב עקריש מן העיר והראן, אב לילדים,¹⁹ נהג להשתכר. הוא אכל ראשי גפרורים, (בריון מכונים גם "זלמיט") ומת לאחר שישה או שמונה ימים. קיימת מחלוקת אם בלע עשרה כאלה, או ארבעים-חמישים, ואיזו כמות גורמת למיתה.²⁰ לדעת הרבנים שפסקו שלא התאבד צריכים מספר תנאים להחשיבו כמאבד עצמו לדעת. הם הדגישו שלפי עדות הרופא היהודי שטיפל בו לא היה בכמות הגפרורים שבלע כדי להמיתו, ובמיוחד בזמן קצר לאחר שעשה זאת נטל תרופה שגרמה לו להקיא אותם. הם גם מדגישים שהיה שיכור בשעת מעשה, דבר המעמיד אותו בחזקת מאבד עצמו שלא מדעת. בנוסף ציינו שיש להתחשב בדעת הפוסקים המצריכים התראה לפני מעשה ההתאבדות, וכן בדעת הפוסקים הסוברים שיש מקום להקל, אם הדבר נעשה מחמת שהכעיסוהו בניו על ששתה שוב לשוכרה. רבני ירושלים שאלו רופא מומחה שאמר כי לא מתים מאכילת עשרה גפרורים, בעוד ארבעים-חמישים גפרורים יכולים לגרום

16 אתם קשות, סי' ג.

17 אתם קשות, סי' ג

18 אתם קשות, סי' ג.

19 בניו היו יוסף ומשה. כבוד יעקב, דף עח, ב.

20 יחזקאל שרגא ליכטנשטיין, המאבד עצמו לדעת: היבטים הלכתיים, היסטוריים והגותיים, ירושלים תשס"ח, עמ' 448-450. נקראים "מיסטוס". התרגום הינו עצי גופרית העשויים בפתילות קטנות של שעווה. בהמשך נקרא החומר שבלע גם "זלמיט" והוא מכונה "סם המוות". על "עצי הגופרית" ראו גם חזן, תעלומות לב, ח"ג, (לעיל הערה 14), סי' כ.

מיתה. צוין כי היו מקרים שאנשים אכלו סם המוות, קיבלו תרופות וחיו לאחר מכן כמה שנים.²¹

מובאת גם עדות הרופא הנוצרי (שביקרו ביומיים האחרונים לחייו), שאף הנפיק את תעודת הפטירה, כי היה לו קודם לכן חולי הריאה ונתרפא, וכי אחר שהקיא הבריא, ושוב אחר שבעה ימים חלה בחולי הריאה מחמת המים השרופים ששתה.²² הרב בלייח כותב שרופא זה נאמן בדבריו שעקריש לא התאבד, ואין נאמנותו פחותה מזו של הרופא היהודי שהיה אתאיסט ומחלל שבת בפרהסייה. לאור האמור פסק הרב בלייח שהוצאתו מקברו הייתה שלא כדין. דייני ירושלים רפאל יצחק ישראל (להלן: הרב ישראל)²³ ויוסף נסים בורלא (להלן: הרב בורלא)²⁴ פסקו שגם אם התכוון להתאבד סביר שהתחרט לאחר מכן.²⁵

המנוח מתואר, הן בתשובות הפוסקים לזכותו הן בהספד שהספיד אותו הרב בורלא, כ"אדם כשר", והם משבחים במיוחד את אחיו הגדול, שלמה עקריש, שנודע כבעל חסד התומך בשד"רים. לפי טענת האח הזה, שלוש שנים לפני מותו חלה יעקב בחולי הריאה וטופל בידי טובי הרופאים והתרפא. אולם בסמוך למותו החל לשתות מים שרופים יום ולילה ללא הגבלה, וכמעט נעשה "שוטה". לבסוף, בעודו בשכרותו חתך עשרה ראשי גפרורים ובלעם. בני ביתו קראו לרופא שהשקה אותו סממנים והוא הקיאם בשלימות. אחר שבוע חלה שוב בחולי הריאה, שלדעת הרופא התעורר בשנית מחמת השתייה, ובאותו הלילה נפטר, ולמוחרת נקבר בכבוד גדול וכל הקהל יצאו אחר מיטתו. אחר שלושה ימים קראו הדיינים למשפחה ואמרו להם שיהודי "בן בליעל" (כך הוא מכונה בפי משפחת עקריש) שלח איגרת בערבית בנידון לאלקאנווי

21 כבוד יעקב, סי' א.

22 כבוד יעקב, סי' ח. לפי גרסת האח שלמה, הוא בלע סם מוות. הרופא נתן לו סם ואז הקיאו, ונשארו חולה שישה ימים. ישנה תעודה מהרופא הנ"ל, כי מת ממחלה שקפצה עליו.

23 הרב רפאל יצחק ישראל (1809–1902) עלה מרודוס לירושלים ב-1881 וכיהן בדיינות בקהילה. חיבר ספר דרושים בית היין, איזמיר תרמ"ג. דייני והראן התייחסו אליו בזלזול. חוות קשה, עמ' מ-מא.

24 הרב יוסף נסים בורלא (1828–1903), אב"ד ירושלים בעשרים שנותיו האחרונות, חיבר את הספרים "וישב יוסף" (לעיל הערה 14); "לקט יוסף", אסופת דינים, ירושלים תר"ס. יתר חיבוריו נותרו בכתבי-יד. ראו אודותיו פוזיילוב, חכמיהן (לעיל הערה 15), עמ' 529–558. הרב אברהם חמוי זלזל בו וקרא לו "יוסף אורלה" בלי שום תואר רבני, וכתב עליו דברים קשים. דב הכהן, "שליח לעצמו – קווים לדמותו של ר' אברהם חמוי", פעמים 141 (תשע"ה), עמ' 38. דייני והראן כותבים על פסק דינו של הרב בורלא: "ונוסף גם הוא על שונאינו". חוות קשה, עמ' נד.

25 כבוד יעקב, סי' ג.

ב-23 ביולי 1891 ובה כתב שעקריש איבד עצמו לדעת. בנסיבות אלו פסקו הדיינים שחובה לפנותו מקברו "ולקבור אותו במערת המתאבדים עצמם".²⁶ יצחק עקריש, האח הצעיר, נחרד והתנגד לכך, וסיפר זאת לשליח הכולל מצפת, הרב יוסף מזרחי,²⁷ ששהה שם באותו הזמן, ואף הספיד את עקריש בלוויה. שני הדיינים בוהראן טענו מאחר שנקבר עם צדיקי המקום, וגם קרובי המתים בסביבתו דרשו לפנותו משום החרפה להם ולאבותיהם, הם חשו שחובה עליהם לפנותו, וכך גם דרש אלקאנווי.²⁸ יצחק ושלמה עקריש טענו שזה שקר, כי הוא נקבר רחוק מכל צד כעשרים אמה ויותר. הפסק בוצע מייד, והא פונה ונקבר בשנית בערב שבת.

תושב העיר, נסים השמעוני, ושני האחים שלמה ויצחק עקריש במכתבם מיום שישי, י' במנחם אב תרנ"א, ששגרו לרב אברהם פאלאגי ביקשו ממנו לפסוק בעניין, והוא כתב פסק דין ב"ח בחשוון תרנ"ב.²⁹ קודם לכן פנה שלמה עקריש לראשון לציון בירושלים הרב פאניזיל. הלה כתב פסק ושלחו "לכמה מדינות מערב הפנימי והחיצון", לאשר את פסק דינו, וכל הפוסקים שם, לדברי הרב ישראל מירושלים, פסקו שדייני והראן טעו.³⁰ פסק הרב פאניזיל נשלח מירושלים גם לאיזמיר לרב פאלאגי.

נלמד שתחילה פנה הרב פאניזיל עם נוסח השאלה שקיבל לדייני ירושלים שהיו אז "ב"ד הזמן", בית דין שתפקד לסירוגין במשך ארבעה חודשים בשנה, וברי שכוונתו לרב ישראל ולרב בורלא שכיהנו בבית דין זה. לפי הצעתם של אלה הוא פנה לאלקאנווי וביקש את נוסח השאלה, וכן פנה במקביל לשני דייני והראן הנ"ל, אך במשך חודשיים לא קיבל מענה. בינתיים הגיעו לירושלים פסקי הרבנים בלייח³¹

26 תרגום המכתב מערבית לעברית מצוי במאמרו הנ"ל של טואיטו, על קהילת והראן (לעיל הערה 1), עמ' קמו. לפי מכתב זה נכחו שתיים-עשרה נפשות מבני המשפחה ביום חמישי והשקו את המתאבד מלח ולימון שהביאו להקאה. הכותב טוען שהוא ידים של בני עקריש, אך לא יכול היה להבליג כשהתברר כי נקבר ליד הרב דרמון. הוא החליט לידע את הציבור שמדובר בהתאבדות.

27 אתם קשות, סי' ו', עמ' כה. הרב מזרחי נפטר בגיל 49, בכ"ב בטבת תרנ"ב בוהראן, ונקבר שם. הספידו אותו בלוויה הרבנים אברהם הסבעוני ומשה נטר. הוא הניח אלמנה וילדים בצפת. חבצלת, 5 בפברואר 1892.

28 אתם קשות, סי' ו'. טענה זו חוזרת בפסקים הדנים בפרשה. כגון חזות קשה, עמ' א-ב.

29 כבוד יעקב, סי' ח. הועתק בחזות קשה, עמ' כו-כט.

30 כבוד יעקב, סי' ג.

31 פורסם בכבוד יעקב, סי' ב.

ופאלאג'י,³² ולפי זה פסקו הן הרב פאניזיל הן בית הדין בירושלים שאין לעקריש דין מאבד עצמו לדעת.³³ רבני ירושלים הנ"ל מעירים שדייני והראן זלולו ברבנים שפסקו נגדם, הרב פאניזיל בן התשעים, הרב שמואל סלנט והרב פאלאג'י שהם רבנים גדולים וזקנים. הרב בורלא קבע שחובה על דייני והראן להודות כי טעו.

כד בכד נלמד שהפרשה עוררה מחלוקת גם בירושלים עצמה, כשאחד הפוסקים (הרב ישראל) לא חתם על אחד הפסקים בגלל חתנו שהתנגד שיחתום, ופוסק נוסף, הרב חיים משה אלישר, רק חתם בראשי תיבות.³⁴

כן הגיע פסק מפריז מאת הרב צדוק הכהן, רבה הראשי של צרפת, שסמכותו הרבנית הייתה פרושה גם על אלג'יר שהייתה בשליטת צרפת משנת 1830 ואילך.³⁵ הוא פסק שאין לעקריש דין מאבד עצמו לדעת, משום שמת לאחר שמונה ימים. הוא הציע להשכין שלום ושדייני והראן יכריזו ששגו כשהוציאוהו מקברו וראוי שיוכרו עליו שאינו מאבד עצמו לדעת.³⁶ הוא טען שמלכתחילה הוא היה ראוי להישאר טמון בין צדיקים, אך בדיעבד הוא פסק שיישאר בקברו החדש, וצער הקבר יהיה כפרתו.³⁷ הוא רק חלק על הרב פאלאג'י בכך שמותר לקבור בקבר שממנו פונה מת אחר.³⁸

לפי גרסת דייני והראן בפסק הנ"ל שכתבו ביום שישי יח בתמוז תרנ"א,³⁹ אלקאנווי סיפר כי ביום רביעי קודם לכן באו לפניו שלמה עקריש והרב מנשה חאגוויל עם הרב אברהם בן חיים, גזבר חברת גמילות חסדים (חברא קדישא), וביקשו ממנו כנהוג מקום בבית העלמין לקבורת המת. הם ביקשו לקבורו אצל הדיין "מוהר"ש צדוק צוק"ל",⁴⁰ אך הוא לא הסכים, ונתן להם מקום קרוב לקבר "הר"מ ן'

- 32 פורסם בכבוד יעקב, סי' ח.
33 רק לאחר זמן הגיעה תשובת שני דייני והראן שצירפו אליהם שלישי לבית הדין. אתם קשות, סי' ה.
34 ראו בדיון להלן.
35 הרב פאלאג'י כתב שהרב צדוק הכהן הוא הסמכות העליונה ב"ארצות צרפת", וסמכותו פרושה על כולן. כבוד יעקב, סי' ח.
36 כבוד יעקב, סי' ז.
37 אתם קשות, סי' ד.
38 כבוד יעקב, סי' ט.
39 חזות קשה, עמ' א-ב.
40 "כתבי הקודש של הרב החסיד מהר"ש צדוק זיע"א" היו לנגד עיני חכמי משפחת שוקרון מוהראן. החותמת והפתילים – ברכת אליהו, עמ' פא. שם, עמ' מז, נה. ר' שלום ב"ר אברהם צדוק, מרבני והראן, נפטר בשנת תרכ"ז. מלכי תרשיש, בערכו.

עוליל נ"ע".⁴¹ ברם, בלי רשותו של אלקאנווי הם חצבו קבר קרוב ממש למרא דאתרא הרב יהודה צרמון, וקברוהו "בד' שעות אחר חצות". הוא תמה על כך וחרה לו, אך שתק, ורק בבוקר כתב מכתב לאברהם בן חיים והודיע לו שמעתה לא ישרת יותר בחברת גמילות חסדים, ולא יבקר בבית העלמין במשך כל חייו משום ששינה מדעת הבעלים,⁴² דהיינו הקונסיסטואר שהוא הבעלים של בית העלמין. אלקאנווי גם כתב איגרת נוספת לשומר בית העלמין שלא יאפשר לבן חיים להיכנס לבית העלמין, והעתקי המכתבים נשמרו בפנקס הקונסיסטואר. הוא הראה את שתי האיגרות הללו לדיינים, וכן הראה להם איגרת בערבית שנשלחה אליו בעניין מותו של עקריש. לדבריו הוא חקר ואימת מידע זה, וצייץ שאת עקריש ביקרו רופא יהודי בשם לוי ורופא נוצרי בשם פילי והוא חקר אותם, והביא את הסבריהם על מות עקריש כפי שציינו לעיל.

אלקאנווי טען שכל בני ביתו של עקריש יודעים כי איבד עצמו לדעת והערימו על חברי הקהילה כדי שלא יתגלה קלונם. לדבריו, שלמה עקריש אישר שאחיו אכן בלע את ראשי הגפרורים, אך הוא לא סיפר על כך, מאחר שהרופא הנוצרי אישר שמת ממחלה. לדברי אלקאנווי ספר לו שלמה שביקר את אחיו מיד כששמע על המעשה שעשה ושאלו איך עשה חרפה כזאת לכל בני משפחתו. עוד הוא מציין שהאח יצחק עקריש טען שיעקב זכה במקום הקבורה הראשון שלו.

דייני והראן גם טענו שהשד"ר יוסף מזרחי ישב עימם והסכים לפסק דינם, אך לא הספיק לחתום, ונפטר.⁴³ לטענה זו אין בסיס, שהרי הוא נפטר רק לאחר תשעה חודשים בח' באדר תרנ"ב.⁴⁴ כנראה, הוא לא רצה לחתום ולשתף פעולה עם צד אחד, כדי לא לפגוע בשליחותו. כבר צוין שהוא הספיד בלוויה את המנוח, וסביר להניח ששלמה עקריש היה מיודד עימו ואירחו, והשד"ר לא הכיר את נסיבות המוות. הרב בלייח הגיב וצייץ ש"בכל הגליל אין טובי העיר מוכרין מקום קבר כלל, וכל ישראל נקברים שם כקטון כגדול כצדיק כרשע בלא כסף ובלא מחיר". הגזבר בן חיים נתן רשות לחצוב לו קבר. הטענה נגדו הייתה שהוא שינה מדעת הבעלים, ולכן הודח. לאור עובדה זו, ניתן לדעת דייני והראן, לפסוק שעקריש נקבר שלא ברשות וניתן היה

41 נראה שצאצאיו היו גבירי והראן סעדיה ויהודה ן' עוליאל שהרב פראנקו מודה להם בסוף ספרו שערי רחמים, ח"א, על שתמכו בהדפסת ספרו. בתרצ"ה (1935) היה אברהם בן עוליל חבר הקונסיסטואר. הכהן סקלי, שם, ח"א, תחילת הספר.

42 אתם קשות, סי' ו דף נט, א. נלמד כי אחד משמונה-עשר בתי הכנסת בעיר היה "ק"ק ר' דוד בן חיים". הצפירה, 1 בינואר 1888, עמ' 2.

43 שם.

44 אתם קשות, סי' ו.

להוציאו מקברו. ר"מ חאגוויל ושלמה עקריש הכחישו זאת וטענו שאלקאנווי אמר מפורשות לגזבר שיקברו היכן שירצו, אבל בראותו שהוא סמוך לקבר הרב צרמון "ירע בעיניו וקנס הגזבר והוציאו ממינויו". לטענתם, הוא מחל להם לאחר מעשה, ואין מקום לטענת דייני והראן שעקריש נקבר בלי רשות.⁴⁵ הוא נקבר ביום שלישי, טו בתמוז תרנ"א והוועד (הקונסיסטואר) התכנס רק ביום שישי, ח"י בתמוז. לטענתם אם נקבר שלא ברשות, הוועד היה צריך להתכנס למוחרת ולא ביום שישי ערב שבת בשעה שעסוקים בהכנות לשבת. לדעתו של הרב בלייח אין כאן טענת נקבר שלא ברשות, והוא מאשים גם את דייני והראן שהוליכו שולל את הרב יהודה גרמון (צרמון) מתוניס שייחס עצמו כ"מאריה דאתרא" והסכים עימם, שעקריש נקבר שלא ברשות, לפני שנודעה לו האמת "והפלנו כל יסודותיו".⁴⁶ דעת דייני ירושלים הייתה שקרקע בית העלמין שייכת לכל הציבור, כי הכסף נאסף מכל בני העיר ונמסר לקופת הקונסיסטואר שקנה את אחוזות בית העלמין, ודרכו לגבות דמי קבורה לפי ערכו של כל אחד כמנהג כל המקומות. במקרה דנן, משום שעקריש לא נקבר במקום שהורו לקבורו, קנס אלקאנווי את בן חיים והדיחו. אי לזאת אין מקום לטעון שנקבר בקבר הגזול.⁴⁷

נשאלה גם השאלה אם מותר לפנותו מקברו החדש על מנת לקבורו בקברו הראשון, ואם מותר להשתמש בקבר הראשון לקבורה אחרת. דייני והראן העלו נימוקים שונים להצדקת יחסם למנוח, והמשיכו לטעון כי הוא התאבד מדעת. הפרשה עוררה לא רק מחלוקת הלכתית מסועפת בסוגיית מאבד עצמו לדעת והיחס אליו, אלא עוררה דיון בסמכותם המשפטית של דייני העיר והראן מול פסקי ההלכה של גדולי הדור בארצות אחרות, ובעיקר רבני ירושלים. דייני והראן טענו שכל מטרתם היא לגדור את הפרצה, ואף סיפרו כי שנתיים קודם לכן התאבדו שני

45 אתם קשות, סי' ו, דף ס, ב.

46 אתם קשות, סי' ו, דף נג, ע"א. ושם דף עג, ב מובא פסק הרב בלייח. הרב יהודה צרמון (גרמון) (1811–1911) שימש בדיינות ונמנה עם גדולי רבני תוניס. ב-1877 כבר נזכר כרב של תוניס. חתם על הסכמות לספרים רבים. בין חיבוריו החשובים: "נחלת אבות", ב חלקים, תוניס תרל"ז; ליוורנו תרמ"ג; "נוסף על נחלת", ליוורנו תרמ"ג; "שובה ישראל", שם תרמ"ו; כן חיבר ספר הוראות ומוסר בערבית. כתב יחד עם הרב שלמה זרקא פירוש על התורה באוראן, ח"א, ליוורנו תרי"ד; ח"ב, ליוורנו תרכ"ד. הוא הסכים עם הרב אליהו אלמליח שאין תוקף לצוואת הקאיד נסים שמאמה (1805–1873) וכתב פסק בנידון בתמוז תרל"ח בתוניס. אלמליח, מגלה עמוקות מני חשך, בסוף הספר. הרב אלמליח גם כתב בטבת תרמ"ג הקדמה לספרו של הרב גרמון, נוסף על נחלת, הדין בצוואה הנ"ל.

47 אתם קשות, סי' א. מצטטים גם את החתם סופר בס' שלג.

אנשים.⁴⁸ גם אלקאנווי פעל להצדקת המעשה של הוצאת עקריש מקברו. הוא פנה תחילה אל הרב בלייח, רב העיר תלמסאן וסמכות הלכתית ידועה בצפון אפריקה, וביקש ממנו פסק בעניין. הוא השיב לו בכ"ה בתמוז תרנ"א, שאחרי שנקבר, אין לפנותו גם אם היה מאבד עצמו לדעת. לדבריו קיבל מאלקאנווי תשובה קצרה: "כמדומה שאתה טועה. עוד מעט תקבל תשובה". הרב בלייח המתין כשמונה ימים או יותר, ולאחר שלא קיבל תשובה, כתב איגרת לאחד מהדיינים, ואחר ימים קיבל את איגרתו, לפיה הרב בלייח טעה "מחסרון ידיעה או לאהבת הנצחון". אלקאנווי הביא את הטיעונים הנ"ל בעד פינויו מקברו. לדבריו, משפחת עקריש הסתירה את דבר ההתאבדות והטעתה את הקהילה, וכי הדבר נתון לסמכות בית הדין שהוא המחליט כיצד לטפל בנפטר.⁴⁹ הוא גיבה את דייני והראן, ואילו הרב בלייח תקף טיעונים אלה.⁵⁰

לדבריו של הרב בלייח תופעת ההתאבדות הייתה תמיד נדירה, וכי על אף שבכל דור נמצאו בחברה היהודית "רשעים הגנבים והגזלנים והחמסנים והמוסרים ומחללי שבתות וחייבי כריתות ומיתות ב"ד", שרובם ככולם לא עשו תשובה, מכל מקום תמיד נקברו רשעים אלו בקברי ישראל ולא במקום מיוחד להם, וכי התפשטה ההוראה להקל בכך. לדבריו מצב כזה היה גם בוהראן, וכן בבית העלמין בירושלים ניתן למצוא גנבים וגזלנים שקבורים בקברי ישראל. חרף האמור, במקרה של עקריש דייני והראן שתקו ולא גילו לקונסיטואר שיש להקל בקבורתו ובוודאי שלא ראוי לפנותו מקברו.⁵¹

הרב בלייח מוסיף כי לא דקדקו בערי ישראל "שלא לקבור רשע אצל צדיק" זולת מומר והמאבד עצמו לדעת, שמדקדקים שלא לקבורם בתוך קברי ישראל, וצריך לדעת על מי סמכו בדבר. במקרה דנן הוא פוסק שאין לעקריש דין המאבד עצמו לדעת, והוא מציין "שזה כמה שנים שמעט אנשים אבדו עצמם לדעת וקברום הרחק משאר קברות".⁵² בד בבד, הרבנים ישראל ובורלא מציינים שדייני והראן אינם יכולים לטעון שהמנוח היה "מחלל שבתות היה בועל ארמית היה וכיוצא מעבירות שראוי

48 חזות קשה, עמ' ג-ד.

49 אתם קשות, סי' ו.

50 אתם קשות, סי' ו.

51 אתם קשות, סי' ו, דף נד, ב ודף סב, ב – סג, א.

52 כבוד יעקב, סי' ב.

לקרותו רשע משום שלא חזר בתשובה בכדי שיאמרו לא יקבר רשע זה אצל צדיק הא ודאי לא ישמעו לו. ומאבד עצמו לדעת זה לא יקרא כי אם פעם ביובל...⁵³. בלטו בפרשה פסקים שכתבו הראשון לציון, הרב פאניז'יל (מכונה בתשובות גם מהרש"ל, רשאי תיבות של "מורנו הרב ראשון לציון" ו"הרב מרפ"א"), ורבנים ספרדים נודעים בירושלים, ונכתב גם פסק קצר של הרב שמואל סלאנט האשכנזי. כמו-כן מובאים פסקי רבני איזמיר, החכם באשי הרב אברהם פאלאג'י, והרב אליהו אבואלעפיה, ופסקים שכתבו לבקשתם הרב בלייח והרב אליהו חי בורג'יל מתוניס.⁵⁴ הפרשה עוררה גם דיונים על המציאות החברתית-משפטית בקהילות אלג'יריה על רקע התמורות המשפטיות והחברתיות שיצר השלטון הקולוניאלי הצרפתי.⁵⁵

סדר התשובות בספר "כבוד יעקב"

סי' א. פסק הראשון לציון הרב רפאל מאיר פאניז'יל, שכיחן בזקנתו כראשון לציון (בשנים 1880–1893).⁵⁶
סי' ב. פסק הדין של תלמסאן, הרב חיים בלייח, שנכתב באלול תרנ"א.⁵⁷
סי' ג. פסק דין שנכתב בשבט תרנ"ב על ידי הרבנים רפאל יצחק ישראל ויוסף נסים בורלא מירושלים.
סי' ד. פסק משבט תרנ"ב של הרב רפאל יצחק ישראל מירושלים שבו הוא מאשר בשנית שאין לעקריש דין מאבד עצמו לדעת.
סי' ה. פסק נוסף של הרבנים ישראל ובורלא שנכתב בשבט תרנ"ב, והסכמת הרב שמואל סלאנט לפסק.
סי' ו. פסק הרב של תוניס, הרב אליהו חי בורג'יל.

- 53 כבוד יעקב, סי' ג.
54 כיהן כראש רבני תוניסיה מ-1886 עד פטירתו בכסלו תרנ"ט (1898). נקרא "השני" כדי להבדיל בינו לבין ראש רבני תוניסיה במאה ה-18 הרב אברהם חי ב"ר נתן בורג'יל (1760–1791). הוא חתום בשנת תרמ"ג על פסק עם הרב יהודה צרמון שלא לקיים את צוואת הקאיד שמאמה. ראו הרב יהודה גרמון, נוסף על נחלת (לעיל הערה 46), דפים יא–יד. שימש גם כקאיד של יהודי תוניסיה. כהן, מלכי תרשיש, עמ' קיז, קכא–קכג.
55 צרפת שלטה בוהראן מ-1831 עד 1966. ב-1831 חיו בעיר 2,800 יהודים. מספרם גדל ל-5,000 באמצע המאה התשע-עשרה. הקהילה הייתה מאורגנת עם מוסדות חינוך וצדקה. ב-1870 קיבלו יהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית.
56 העתק הפסק נדפס בחזות קשה, עמ' מב–מז.
57 מועתק גם בחזות קשה, עמ' ה–יד. דייני והראן טענו נגדו שכתב דברים לא לפי מעשה בית דין. עמ' מט–נד.

סי' ז'. פסק מאת "רב הכולל של צרפת", הרב צדוק הכהן מפריז.⁵⁸
 סי' ח. מובאת השאלה שנשלחה לרב אברהם פאלאג'י מוהראן מי"ח באלול תרנ"א.
 הכותבים היו נסים השמעוני, יצחק ושלמה עקריש, ולאחר מכן מובא פסק הרב
 פאלאג'י שנכתב בי"ח בחשוון תרנ"ב.⁵⁹
 סי' ט. פסק הרב חיים בלייח מתלמסאן שנשלח על ידו לרב צדוק הכהן לפריז.
 סי' י. פסק הרב אליהו אבואלעפיה מאיזמיר שבו הגיב על הפסק הנ"ל של הרב
 בלייח.⁶⁰
 סי' יא. פסק נוסף של הרב יוסף נסים בורלא.

סדר התשובות בספר "חזות קשה"

ראש החיבור – פסק דין של שלושת דייני והראן בעניין הוצאת עקריש מקברו.
 עמ' ה–יד: העתק פסק דין של הרב חיים בלייח,⁶¹ אות באות שכתב בתלמסאן בר"ח
 אלול תרנ"א.

עמ' טו–כד: פסק דייני והראן נגד פסק הרב בלייח.
 עמ' כה: נוסח השאלה על מות עקריש והשתלשלות פרשת קבורתו הראשונה וקבורתו
 השנייה בחלקת המתאבדים. על השאלה חתמו נסים השמעוני, יצחק עקריש, שלום
 {שלמה?} בן יוסף עקריש.
 עמ' כו–כט: העתק פסק ר' אברהם פאלאג'י שנכתב באיזמיר בי"ח בחשוון תרנ"ב.
 עמ' ל–לו: תגובת דייני והראן לפסק הרב פאלאג'י.

- 58 כבוד יעקב, סי' ז'. בחזות קשה, עמ' ב טענו דייני והראן כי הם לא כתבו נגד הרבנים סלנט
 וצדוק הכהן שהוטעו על ידי המעורבים בפרשה.
- 59 השאלה הודפסה גם בחזות קשה, עמ' כה. פסק הרב פאלאג'י נדפס שם בעמ' כו–כט. דייני
 והראן תקפו את פסק הדין של הרב פאלאג'י סמך לדעתם את עצמו על נוסח שאלת הרב
 בלייח "שבדה מלבו". הם מצטטים את דברי הרב חמוי שנכתבו בעבר כנגד הרב פאלאג'י. שם,
 עמ' ל. הם גם מגיבים באריכות על פסק הרב פאלאג'י וכותבים "שהוא היה הראשון שחרחר
 ריב ומדון ונעשה אחרון". שם, עמ' נד.
- 60 דייני והראן פסלו את דבריו של הרב אליהו אבואלעפיה. חזות קשה, עמ' נח.
- 61 ידוע שהרב בלייח תיקן את התקנה להפקעת קידושין באלג'יריה באלול תרמ"ח. ראו: יוסף
 שרביט, "הרב חיים בלייח (1832–1919) – רבה של תלמסאן וחכמי ארץ ישראל: הרחבת תקנת
 הפקעת הקידושין", מהות, ה (תשס"ג), עמ' 163–174. הרב בלייח קיבל את הכשרתו הרבנית
 בתלמסאן ובמיוחד הושפע מדודו הרב חיים קצבי. בגיל 36 נתמנה דין קהילה. היו לו
 תלמידים רבים. הוא הרבה לקונן בפסקיו הנ"ל על חדירת המודרנה והחילון לחברה היהודית
 בווהראן. שרביט, "השותפות ההיסטורית" (לעיל הערה 3), ליבי במזרח, א, עמ' 316–317.

עמ' לז–לט: העתק פסק הדין מאת מהר"י ישראל המתייחס לפסק הרב פאלאג'י ומאשרו באריכות.

עמ' מ–מא: תגובת דייני והראן לפסק הנ"ל של הרב ישראל.

עמ' מב–מח: העתק פסק הדין של הרב מאיר רפאל פאניז'יל נגד מה שנעשה לעקריש.

עמ' מט–נד: תגובת דייני והראן לפסק של הרב פאניז'יל.

עמ' נד–סב: תשובת דייני והראן לפסק הרב אברהם פאלאג'י לאחר שהגיע לידהים קונטרס "כבוד יעקב" ובו פסקי דין חדשים, ביניהם זה של הרב בורלא. הם כותבים נגד הרב פאלאג'י בבוטות ומכחישים את הטענה שהרב יש"א ברכה יצא נגד פסק דינם וכן מזכירים את הרב אליהו חזן מאלכסנדריה. לדבריהם, שניים אלו לא רצו להתייחס לפרשה, וכי בידם כתב-ידו של הרב חזן. שם, עמ' נח.

בדף האחרון (סב) פרסמו הדיינים הודעה כי יש בידם פסקים מחכמי הדור, ביניהם של חכמי מערב החיצון והפנימי, שתומכים בפסק דינם, אך הם לא הדפיסום עד שיגיעו לידם פסקים נוספים, ואזי ידפיסום יחד עם קונטרס זה. סביר להניח שכוונתם לפסק של הרב יצחק אבואלעפיה מדמשק, פסק הרב יצחק אבן דנאן מפאס ופסק הרב חיים הכהן מטריפולי שיצוינו בהמשך. גם הרב בורג'יל פסק את הדין על תנאי ולא כתב "קבלו דעתי".

סדר התשובות בספר "אתם קשות"

סי' א. דייני והראן כתבו מכתב שבו הגנו על עמדתם. הרב פאניז'יל שלחו ל"בית דין הזמן" בירושלים, ומובא פסק בית-הדין שבו חתם שני הרב יוסף נסים בורלא. הוא והדיין הראשון פסקו שלא נהגו לדקדק בעניין קבורת רשע אצל צדיק, וכי מעולם לא אירע שהוציאו מת מקברו. החותם הראשון לא חתם על הפסק ובמקום זה מופיעות המילים "לא יפקד מושבו". נכתב שם כי הוא נמנע מלחתום כאן משום שחתנו מנע ממנו מלעשות זאת, ונוצר חשש מחלוקת בין אב לביתו ובין בעל לאשתו. לא הניחו לו אפילו לחתום "בלשון פרנקו" (איטלקית). ברי כי הדיין הראשון שהעלים את חתימתו הינו הרב רפאל יצחק ישראל, כי נרמז עליו בכיטוי "שיח יצחק" ונזכרים פסקיו הרבים הידועים בעולם. ביתו הייתה אסתר מזל טוב מרים פראנקו, אשת הרב רחמים יוסף פראנקו (1835–1900), רבה של חברון.⁶² לא מופיעה כאן חתימת הדיין

62 ראו: הרב רחמים יוסף פראנקו, שערי רחמים, ח"א, ירושלים תרמ"א, הקדמת הספר וכן שם, חו"מ סי' לא–לב; שם, ח"ב, אה"ע סי' כה, לב; חו"מ סי' ו. הרב פראנקו הוספע על ידי הרב

השלישי. ניתן להסיק מכאן שהרב פראנקו, שהכיר היטב את שלמה עקריש בהיותו בעבר שד"ר חברון בוהראן והמשיך את קשריו עם משפחה זו דרש מחמיו לא לחתום. הסיבה לכך נעלמת מעינינו, אך ניתן לשער שהוא לא רצה להיות מעורב בפרשה, כי היו לו קשרים עם אלקאנווי ועם דייני והראן. עם זאת נותר פסק מאת הרב פראנקו על מאבד עצמו לדעת שבו הוא דן בסוגיות כגון אם מתעסקים עימו, אם קוברים רשע ליד צדיק, כיצד מתאבלים עליו. הוא פוסק לאור הסכמת "גאוני אחרוני זמנינו" לאפשר קדיש, השכבה והפטרה.⁶³ ייתכן שפסק זה נכתב לאור פרשת עקריש, ברם אין בפסק פרטים המזהים כי מדובר בקהילת והראן. לרב פראנקו היו קשרים עם חכמי אלג'יריה והרב בלייח נועץ עימו כשרצה להרחיב את התקנה להפקעת הקידושין.⁶⁴

סי' ב. תגובת פוסק החותם בראשי תיבות "מ"ח ס"ת הי"ו" על קונטרס "חזות קשה". הוא תוקף קשות את הקונטרס ומכנהו "עזות פנים". מדובר קרוב לוודאי ברב חיים משה אלישר, בנו של הרב יעקב שאול אלישר ("היש"א ברכה"). הוא היה נשוי ללאה בת הרב פאניזיל.⁶⁵ סביר שנתבקש על ידי חותנו לכתוב את הפסק, אך לא רצה לפרסם את שמו בגלוי, אולי כדי לא לקלקל את יחסיו עם אלקאנווי ועם דייני והראן.

סי' ג. מכתב מפורט בן עשרות סעיפים שבו מגנים כל קהלי איזמיר וקהילות הסביבה על עמדת רבם הרב אברהם פאלאג'י שפסק בעניין עקריש. ציינו לעיל כי סביר להניח שהוא נוסח בידי הרב אליהו אבואלעפיה. במכתב גם נדחית מכל וכל הביקורת שמתח בעבר הרב אברהם חמוי (1838–1886) על הרב פאלאג'י שצוטטה ב"חזות קשה" ונמתחת ביקורת על הדפסת קונטרס זה. צוין כי רבני ירושלים החרימו את הרב חמוי "ומת בנידויו, מיתתו כפרתו, וה' יכפר בעדכם דגרמתם גלגול עצמותיו".⁶⁶

יוסף נסים בורלא. משה דוד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, כרך ב, ירושלים תרצ"ח, עמ' 567.

63 פראנקו, שערי רחמים, ח"ב, ירושלים תרס"א, יו"ד הלכות מע"ל, סי' לב. לאחר פרשת עקריש כתב הרב אברהם פאלאג'י פסק נוסף בעניין אם קוברין רשע אצל צדיק ומציין לפסק הרב בלייח בפרשת עקריש. פדה את אברהם (לעיל הערה 14), מערכת קוף סי' א.

64 ראו שרביט, "הרב חיים בלייח" (לעיל הערה 61), עמ' 168–170.

65 הרב חיים משה אלישר מזכיר את אשתו לאה בת הרב פאניזיל לשבת. ראו ספרו משה האי"ש, ירושלים תרפ"א, הקדמת המחבר. ראו אודותיו גאון, יהודי המזרח (לעיל הערה 62), עמ' 59–60. הרב חיים משה אלישר הספיד את חמיו הרב פאניזיל ב"ד שבשבת תרנ"ג. הרב יעקב שאול אלישר, כבוד לאיש, ירושלים תר"ע, דרוש יג להספד, דפים ס, ד – סג, ג.

66 על ביקורת זו ועל היחסים המעורערים בין הרבנים חמוי ובין פאלאג'י ראו דב הכהן, "שליח לעצמו" (לעיל הערה 24), עמ' 43–53. גם הרב בורלא כותב בתגובה ל"חזות קשה" בסרקוזם על

סי' ד. פסק הרב אליהו אבואלעפיה מאיזמיר בתגובה ל"חזות קשה".
סי' ה. פסק הרב נסים יוסף בורלא שאותו שלח לרב אברהם פאלאג'י.
סי' ו. פסק הרב חיים בלייח מתלמסאן מערב יום טוב ראשון סוכות תרנ"ג שנכתב
בתגובה על "חזות קשה".
סי' ז. פסק בן עמוד אחד בלדינו שנכתב בסוף אלול תרנ"ב⁶⁷ עליו חתומים הרבנים
מאיר פראנקו.⁶⁸ יצחק פראנקו⁶⁹ וחיים חודארה.⁷⁰ הפסק תוקף את שני דיני והראן
ומגבה את הפסקים שנכתבו בספר "כבוד יעקב". אחר כך מובא תרגום לערבית של
פסק זה שעליו חתומים באלול תרנ"ב: חיים שם טוב⁷¹, אברהם בן יקר⁷² ודוד עוזיאל.

הרב חמוי: "ומה שרציתם להתכבד בקלון הרב אברהם חמוי ואליהו אלמליח, החתום במגילה
עמיקתא שהם זנבות האודים אין לנו לומר כי אם זכות שניהם יגן בעדכם ובמנוחתם תהיה
מנוחתכם, כי אתם ידעתם והכרתם את מעשיהם". אתם קשות, סי' ה. הרב אליהו אלמליח
מתוניס (1837–1908) עמד בראש הטוענים לביטול צוואת הקאיד נסים שמאמה וזלול בפסק
של הרב אברהם פאלאג'י ובפסקים של רבני ירושלים בנוגע לצוואה זו. אלמליח כתב בנידון את
הספרים "מגלה עמוקות מני חשך", "ליוורנו תרל"ח ו"משפט הירושה", שם תרל"ח, וערער בהם
בין היתר על סמכות הרב פאלאג'י. הרב חמוי השתמש בדברי הרב אלמליח בספריו כנגד הרב
פאלאג'י. ראו הכהן, "שליח לעצמו" (לעיל), עמ' 46. על זלול הרב חמוי ברב בורלא בהיות
הרב בורלא שד"ר ראו הכהן, שם, עמ' 181.

- 67 אתם קשות, סי' ו, דף עה, א. אני מודה לגב' רחל וולף-סבע על התרגום מלדינו.
68 חי בחברון בשנים 1866–1930. היה בנו של הרב רחמים יוסף פראנקו ויד ימינו במשך כמה
שנים של הרב חיים חזקיה מדיני. גאון, יהודי המזרח (לעיל הערה 62), עמ' 566; חתום עם
אחיו רפאל על שער ספר אביו שערי רחמים, ח"ב, ירושלים תרס"ב.
69 בספר שערי רחמים, ח"א, בהשמטות, סי' ב, נדפסה שאלת ר' יצחק (בן ציון יצחק) פראנקו עליה
השיב הרב אברהם ברוך מני בתמוז תרל"ז.
70 בהר הזיתים טמונים הישיש שם טוב חודארה ואשתו אסתר. אין תאריכי פטירה.
ידוע חכם בשם זה באיזמיר שהיה תלמיד הרב חיים פאלאג'י. ר' חיים פאלאג'י, שו"ת לב חיים,
ח"ב, איזמיר תרכ"ט, או"ח, סי' רא. נזכרת עדותו בפני הרב חיים פאלאג'י בפרשת השוחט
אברהם חזן מאיזמיר בן הראש"ל הרב חיים דוד חזן. הרב משה בארקי, מזכרת משה, ירושלים
תשס"ג, סי' יד; ר' חיים מאיר מזרחי, בן הרמה, איזמיר תרל"ה, הלכות שחיטה, פ"ד.
71 בירושלים חי חיים שם טוב שנפטר ב"ח בחשוון תרנ"ט, ונטמן בהר הזיתים. באיזמיר פעל
הדיין חיים שם טוב מלמד שישב בבית דין לגטין בשנת תרס"ז. בארקי, מזכרת משה (לעיל
הערה 70), "מזכרת הגטין", סי' פד–פה.
72 אדם בשם זה נטמן בהר הזיתים בירושלים ונוסח מצבתו "בכו בכה להאי שופרא הן כל יקר, הי
חסיד הי עניו רוח נשברה מה יקר, ה'ח ה'ש ור'ח המרין אברהם י' יקר, הוא הבכור ז'ל גלבי' ע' יט
אלול ש' ו'קרק'ד" (ת"י) נצב"ה. סביר שהר' בסוף התאריך התחלפה בד, ולכן התאריך הוא
תר"ו. אדם באותו השם היה חמוי של רבי יוסף פאלאג'י מאיזמיר ונפטר בירושלים בכ"ב
בחשוון תרי"ג. הוספד על ידי חתנו זה מרבני איזמיר שהיה בנו של ר' חיים פאלאג'י. ר' חיים

פסק הרב יצחק אבואלעפיה מדמשק

נוסף על הפסקים הנ"ל כתב גם הרב יצחק אבואלעפיה מדמשק שני פסקים בפרשה. הוא קיבל מדייני והראן את פסק הדין שלהם שנדפס ב"חזות קשה". הרב אבואלעפיה אומנם לא פסק שעקריש הוא בבחינת מאבד עצמו לדעת, אך אישר את פינויו מקברו הואיל ונקבר שלא ברשות אלקאנווי ובקרקע גזולה.⁷³ אחרי ששלח את הפסק לווהראן הגיעו לידי שלושת החיבורים "כבוד יעקב", "חזות קשה" ו"אתם קשות", אך הוא לא שינה את דעתו.⁷⁴

פסק הרב יצחק אבן דנאן מפאס

בר"ח באלול תרנ"ב פנה אלקאנווי אל הרב יצחק אבן דנאן מפאס בבקשה לפסוק בנידון, ושלח אליו את "חזות קשה". הרב אבן דנאן השיב לו בקצרה בכ"ז בתשרי תרנ"ג, ואישר ללא עוררין את פסק דייני והראן.⁷⁵

פסק הרב חיים הכהן מטריפולי

פסק דייני והראן נשלח אל הרב חיים הכהן מטריפולי (1839–1905) שציטט חלק ממנו ואישר את פסק הדין באלול תרנ"ב. הוא לא ראה את פסקי הדין האחרים בפרשה. הוא היה יליד ג'רבה שכיהן כדיין, ולאחר מכן כאב בית דין בטריפולי.⁷⁶

פסק הרב יהודה צרמון (גרמון) מתוניס

קהלי איזמיר בתגובה על "חזות קשה" כותבים כי הרב יהודה צרמון מתוניס קיבל מידע מוטעה מדייני והראן שמדובר בקבר גזול, וכשראה את פסקי הרבנים, שלח לגביר אחי המנוח איגרת התנצלות ארוכה, וגם שלח לרב פאלאג'י מכתב שבו טען כי לא היה לו מידע נכון, וכי הוא את סילק עצמו מן העניין. הם מציינים "ובזה גם רב יאודה הוא משלנו ודי למבין",⁷⁷ וכך כותבים:

פאלאג'י, ארצות החיים, ירושלים תרל"ב, דרוש ח, דפים פא, א–צ, א. ייתכן שהחתום על הדף הוא נכדו של הנפטר הזה.

73 ר' יצחק אבואלעפיה, פני יצחק, ח"ב, ליורנו תרמ"ו, יו"ד סי' ג.

74 פני יצחק, ח"ב, יו"ד, סי' ד.

75 ר' יצחק אבן דנאן, ליצחק ריח, ליורנו תרס"ב, סי' כד.

76 ר' חיים הכהן, דבר המשפט, ג'רבה תרפ"ח, סי' מב.

77 אתם קשות, סי' ג סעיף מג. על הרב צרמון ראו גם לעיל בהערה 2.

דלא היה כבודו של רב יאודה נר"ו להתחבר עם הני תרי מוואראן ולהשיב להם תשובה דאינו לפי כבודו, דעוד מעט יראו כשיתפרסם זה בעולם יקחום לאלו למשל ושנינה לומר אין אנו קשה עורף כמו הנמצאים בוהראן.⁷⁸ דייני והראן טענו כי בידם מצויים למעלה מעשרה פסקי דין מחכמי הדור המצדדים בעמדתם, והם יודפסו בעתיד.⁷⁹ בפסק שנכתב בלדינו בשלהי אלול תרנ"ב דוחים שלושת הרבנים מאיר פראנקו, יצחק פראנקו וחיים חודארה את טענתם זו של דייני והראן וכותבים:

באנו גם אנו לומר לכם התביישו לכם אתם השניים מוהראן שסבבתם וסבבתם ולא מצאתם [...] מי שיאמר ששלושה ימים לאחר שנקבר יכולים הייתם להוציאו מקבר "הכבוד" שלו ולשימו במקום בזוי ויצאתם שקרנים, שכתבתם שיש יותר מעשרה רבנים אתכם ולא ראינו, ולא מצאתם אפילו חצי מנין. לפחות יכולתם לעשות כאותם אדונים גדולי ה"דור" שהוכיחו לכם ב"פסקים" שלהם שפעלתם בניגוד לתורה. כבר אפשר למצוא בדור גדולים אחרים כמו אלה. חפש לפחות רב מירושלים כמו הרב יש"א ברכה נר"ו [יעקב שאול אלישר] או רב משאלוניקי או רב מקושטא או מאינדרני [אדירנה] או משאם [דמשק] או מחאליפ [חלב] או מאליקסאנדריאה [אלכסנדרייה] או מבבל או מטאראבולוס [טריפולי]. מספיק אחד שיחתום בשתי שורות "בזה הנוסח" [ויכתוב] לא גזרו נכון האדונים מ"כבוד יעקב" וצודקים אלה מ"חזות קשה". ובעשות כך, עולה בידנו להשכיך "שלום" ולא יישמע עוד מאיש. ואם גם בזאת לא ימצאו מי שיחתום, לפחות שיכתוב אחד מאלה שאנו מכירים ומזהים את חתימתו מהמקומות שהזכרנו, שיאמר בנוסח זה. ראינו בספר זה בדף זה שאומר בבירור כי לבסוף אחרי שנקבר ועברו שלושה ימים, יש להוציאו מ"קבר" ה"כבוד" ולשימו ב"קבר בזוי". ובזה יעשה "שלום", ואם לא, יש לומר "כבוד חכמים ינחלו וגו'" [משלי ג לה].⁸⁰

78 אתם קשות, סי' ג. ידוע בתוניס הרב יעקב ב"ר מאיר צרמון שנמנה עם רבניה הבולטים של תוניס וכתב גם קונטרסים העוסקים בצוואת הקאיד שמאמה. ספר נחלת אבות, ליוורנו תרל"ז; ונוסף על נחלת, ליוורנו תרמ"ג.

79 חזות קשה, הודעה בסוף הספר. ככל הידוע הם לא הדפיסו אותם בקונטרס חדש.

80 אתם קשות, סי' ז.

פסקי רבני ירושלים, איזמיר ופריז

רבני ירושלים ואיזמיר תמכו בעקביות בטענת משפחת עקריש וטענו כי לפי הפסיקה ההלכתית אין יעקב עקריש בהכרח בחזקת מאבד עצמו לדעת, וכי היה שיכור מועד כשאכל את הגפרורים. כן הועלתה גם הטענה שהעלה רופאו הנוצרי, כי הוא מת לאחר שמחלת ראות ישנה תקפה אותו. הרבנים פסקו נגד הוצאתו מקברו וקבורתו בבזיון בחלקת המתאבדים, תקפו קשות את שני דייני והראן, והביעו גם חוסר שביעות רצון מפעילותו של אלקאנווי בפרשה, שניסה להשליט בכוח, לסברתם, שלא לפי דין ישראל, את החלטתו שעקריש אכן התאבד, ולכן גזר להוציאו מקברו. למדנו כי בנושא נתבקש לפסוק גם רבה הראשי של צרפת הרב צדוק הכהן, ואף הוא לא הסכים להחשיב את עקריש כמאבד עצמו לדעת.⁸¹

הפרשה עוררה פולמוס הלכתי בנושא הגדרת מאבד עצמו לדעת, נושא שנידון בספרות הפסיקה על ידי חכמים נוספים בדורות קודמים, ונידון גם במהלך המאה התשע-עשרה על ידי פוסקים אשכנזים וספרדים.⁸² כמעט כל הפוסקים אסרו על פתיחת הקבר מחמת ניוול לאחר שחלפו כמה ימים. בפסק הראשון שכתב בנדון הרב בלייח, בראש חודש באלול תרנ"א, הוא פסק שעקריש אינו מאבד עצמו לדעת, אלא השתכר ומת מחמת מחלה ישנה שחזרה אליו. הוא מציין את תופעת ההתאבדות שהיא שולית מאוד גם בקרב הנוצרים באלג'יר:

שקל בעיניהם לאבד עצמם. וגם לכבוד יחשב להם. עכ"ז [=עם כל זה] בעיר גדולה שיש בתוכה כמאה אלף או חמשים אלף נפשות לא ימצאו מע"ל [=מאבד עצמו לדעת] בכל שנה א' משני אלפים. וכ"ש [=וכל שכן] אנחנו עם בני ישראל המזוהרים ע"ז [=על זה] הדבר רחוק שיהיו מע"ל [=מאבד עצמו לדעת] א' או שנים בשלשה או ארבעה שנים".

הוא אפוא רואה בהשארתו בקבר השני חרפה, ופסק שמותר לפנותו לקברו בתוך קברי ישראל על מנת שלא יהיה קבור יחידי אחרון בבית העלמין. הוא גם טען שמלבד במקרה של מומר לא מדקדקים שלא לקבור רשע אצל צדיק, ואין כאן פסול ל"שכונה", דהיינו, לאלה שנקברו בסביבות הקבר.⁸³ דייני והראן דחו את הפסק.⁸⁴

81 כבוד יעקב, סי' ה; ראו גם אתם קשות, סי' ו דף סה, א.

82 ליכטנשטיין, המאבד עצמו לדעת (לעיל הערה 20), עמ' 445–450.

83 כבוד יעקב, סי' ב.

84 חזות קשה, עמ' טו–כד. לדבריהם הצדיק מקפיד אם קוברים לידו רשע "כי כשהצדיקים נחים מגלים להם רוי עליונים, ואם נקבר אצלם אדם שאינו שוה במעלתם ימנעו העליונים מלגלות להם סודות...". שם, דף כד.

הספרים על עקריש

למדנו שכבר בלוויה שד"ר צפת, הרב יוסף מזרחי, הספיד את עקריש.⁸⁵ הרב פאלאג'י נשא עליו דרוש באיזמיר בתשלום השנה בחודש אייר תרנ"ב.⁸⁶ דייני והראן מחו על שהספיד אדם שאיבד עצמו לדעת, ולדעתם גם אם לא היה מאבד עצמו לדעת, הוא לא היה ראוי להספד "כאשר ידוע ומפורסם לכל באי שער עירנו שהאיש הלזה מן הריקים ופוחזים ואיש לצוין", וכי היה שיכור ללא תקנה.⁸⁷ קהלי איזמיר השיבו להם שהרב פאלאג'י רשאי היה לדרוש עליו, וכי נשא את הדרוש בבית מדרשו לפני החכמים הנמצאים שם, ואמר עליו השכבה אחר הדרוש. בעניין זה צוין כי ישנה תקנה בעיר איזמיר שהרב אינו דורש אלא על רב גדול ממנו, ואפילו על חכם גדול או נשיא אינו דורש, ולכן עשה כסדר הזה. הם גם מכחישים את הטענה שהרב פאלאג'י אמר בהספד שמינת עקריש היא כפרה על הדור,⁸⁸ וכי אמר דברי מוסר שפשתה המספחת גם בעיירות אחרות שאין הדעת סובלת, שאלה שאינם בני תורה ידונו באיסור והיתר.⁸⁹ סביר להניח שדייני והראן נפגעו מרמז זה שהם אינם מומחים לדון דיני איסור והיתר.

הרב בורלא, שהיה כעשר שנים קודם לכן שד"ר ירושלים בוהראן, דרש אף הוא דרוש הספד ארוך בירושלים לכבוד עקריש בשבת ט בסיוון תרנ"ב. הוא משבח את שלמה עקריש ועוסק בהרחבה בדרשה בדמותו של יעקב אבינו, ובהמשך הוא דן בכך שיעקב עקריש אינו בבחינת מאבד עצמו לדעת, ומציין את הפסקים של הרבנים יש"א ברכה, בלייח, ישראל, סלאנט וצדוק הכהן בנידון.⁹⁰ בפסק בלדינו באלול תרנ"ב כתבו הרבנים מאיר פראנקו, יצחק פראנקו וחיים חודארה נגד טענת שני דייני והראן נגד

85 לטענת דייני והראן בגלילותם לא דורשים אפילו על ספק מאבד עצמו לדעת, וכי הרב מזרחי הצטער על שקרובי עקריש הכשילוהו וגרמו לו להספידו. חזות קשה, עמ' נג.

86 כבוד יעקב, עמ' עו, א-עח, ב.

87 חזות קשה, עמ' נט.

88 אתם קשות, סי' ג.

89 אתם קשות, סי' ג סעיף מב. יש לציין שהרב פאלאג'י היה מודע לביקורת כשהספיד אדם שאינו מהדר בשמירת מצוות. כך למשל הספיד את הגביר "נשיא ישראל" משלוניקי שלמה פירנאנדיס דיאס שעסק הרבה בפילנתרופיה ונפטר בעוברו את גיל הגבורות. הוא מסביר שמותר להספיד גם את אלה שאינם תלמידי חכמים וגם מיתת העשיר היא לכפרת הדור "והוא העידות והוא המובחר ולכן עושין חרדה גדולה והספד גדול לראשי אלפי ישראל נשיאי הדור", והוא יוצא נגד לזות שפתיים. פדה את אברהם (לעיל הערה 14), מערכת סי' לא דפים קב, ג-קג, ד.

90 אתם קשות, דרוש בסוף הספר.

"הדרוש" (ההספד) שנישא על עקריש בטענה שזה המנהג. הכותבים טוענים שפעם ביובל קורה מקרה כזה, ולכן אין מדובר במנהג.⁹¹ הם הראו גם שלא הניחו לעשות לו "דרוש".

ההוצאה מהקבר והחזרה לקבר הראשון

עיקר קצפם של הפוסקים שצידדו בכך שעקריש אינו מאבד עצמו לדעת יצא על פסק דייני והראן ועל הסכמת אלקאנווי להוציאו מקברו.⁹² בכל זאת הם פסקו לא להחזירו לקברו הראשון מפני ניוול, והעלו חשש מפתיחת הקבר החדש מחמת חרדת הדין לנפטר הכרוכה בכך. כל הרבנים סברו כך חוץ מהרב בלייח שראה חרפה בהשארותו בקבר השני.⁹³ הרב בלייח כתב שהרב צדוק הכהן התיר לקבור בקבר שהונח בו קודם מת אחר, ובכך חלק על הרב פאלאג'י שאסר זאת. הרב בלייח הביע תמיהה על פסק הרב פאלאג'י, שהרי קבר קרקע מותר בהנאה, ולדעתו הרב פאלאג'י שגה הואיל וחשב שבווהראן בונים קבר בניין, שאכן קבר כזה אסור בהנאה. עם זאת לדעתו הקבר הראשון צריך להישאר פנוי.⁹⁴ גם הרב אליהו אבואלעפיה התנגד להחזירו לקבר הראשון.⁹⁵

שיכור המאבד עצמו לדעת

נושא זה נידון בהרחבה בספרות הפסיקה, וקיימת פסיקה שאם המתאבד היה שיכור כלוט הוא אינו אחראי למעשיו, אך סתם שיכור דינו כמאבד עצמו לדעת שאין מתעסקים עימו בכל דבר.⁹⁶ מובאת גם הגדרת שיכור כלוט אצל הרמב"ם "שעשה ואינו יודע מה יעשה, אין מעשיו כלום והרי הוא כשוטה או כקטן פחות מבן שש".⁹⁷

91 אתם קשות, סי' ו, דף עה, א.

92 כבוד יעקב, סי' א-ה, י.

93 כבוד יעקב, סי' ב.

94 כבוד יעקב, סי' ט. ראו גם אתם קשות, סי' ו, דף סה, א-סז, א.

95 כבוד יעקב, סי' י.

96 מצוטט גם פסק החתם סופר (יו"ד סי' שכו) על ספק מאבד עצמו לדעת. אודות פסקים מן האימפריה העות'מאנית על מתאבדים בסם המוות ועל היחס לשיכור שמאבד עצמו לדעת נכתבו פסקים לא מעטים, בכללם פסק ר' אברהם אשכנזי מאיזמיר, שכתבו לערך באמצע המאה התשע-עשרה. הרב אברהם אשכנזי, שו"ת מעשה אברהם, איזמיר תרט"ו, סי' ס. מצוטטים שם גם דבריו של הרב יום טוב צהלון (מהריט"ץ) בשו"ת מהריט"ץ, ויניציאה תנ"ד, סי' ריא בעניין מיהו שיכור כלוט.

97 רמב"ם, הלכות מכירה, פרק כ"ט, הלכה י"ח. וכן נפסק בטור ובשו"ע חו"מ סי' רלה.

מספר שאלות ותשובות בנושא זה נכתבו במחציתה השנייה של המאה התשע-עשרה
באימפריה העות'מאנית. נציין אחדות מהן:

בשו"ת שכתב הרב (בכור) אליהו חזן (1848–1908), רב קהילת אלכסנדריה⁹⁸
נלמד על בחור שהשתכר כלוט, בלע סם המוות, התפכח והתוודה ומיד נפטר. היו
פוסקים שפסקו שלא רצו לרוחצו ולהתאבל עליו, וגם מנעו מאביו לומר קדיש,
השכבה, הדלקת הנר ולעמוד עליו בשורה וכיוצא בזה. הציבור התלונן על כך, והרב
חזן סבר שהפוסקים הללו אכן הפריזו והחמירו מדי. הוא התיר לאבי הבחור לומר
קדיש עד תשלום השנה וגם לעשות השכבה למת כנהוג, וקבע שאין לו דין מאבד
עצמו לדעת, וכי היו צריכים לטפל בלוייתו כרגיל. הוא דחה את הפסיקה הנ"ל של
הרב אשכנזי, וסבר שאם נקבל אותה ברור שאסור היה כלל לאותו הבחור להשתכר
כלוט.⁹⁹ הרב אהרן עזריאל מירושלים (1818–1879) שכיחן כאב בית דין עדת
הספרדים, פסק במקרה זה, שיש לבדוק אם הבחור נהג להשתכר כלוט בעבר, ואם כן
מניחים שגם הפעם הגיע לשכרותו של לוט. לסברתו שיכור כלוט שהרג את עצמו, יש
לדונו כמאבד עצמו לדעת, שאין מתעסקים עימו בכל דבר, מפני שהיה לו להיזהר
מתחילה לא להשתכר כלוט ולהזיק לעצמו.¹⁰⁰

לערך באותו הזמן גם הרב חזקיה חיים מדיני (1833–1904), שכיחן בשנים
1867–1899 כרב קהילת קאראסו-באזאר בקרים, סבר ששיכור כלוט אינו נידון
כמאבד עצמו לדעת.¹⁰¹ ראוי לציין כי הרב ישראל משה חזן (1808–1863) שפעל
בירושלים, ברומא, בקורפו ובאלכסנדריה, לא החשיב כמתאבד מי שמאס בחייו מפני
שהתרושש והיה ללעג בעיני הבריות, ולכן שתה סם המוות.¹⁰²
הרב של תוניס אליהו חי בורג'יל פסק שלא יפה עשו שהוציאו את עקריש מקברו
אחר שנקבר בכבוד. הוא אימץ את גרסת משפחת עקריש שמדובר בשיכור ששתה רוב
ימיו עד שאינו מכיר בין ימינו לשמאלו.¹⁰³

98 עלה מאיזמיר לירושלים בשנת 1855 וכיהן בזמן כתיבת הפסק כרבה של אלכסנדריה מ-1889
עד פטירתו. ב-1908 חיבר ספר שו"ת בד' טורים תעלומות לב, ח"א, ליורנו תרל"ט; ח"ב, עם
קונטרס שמות הגטין, שם תרנ"ג; ח"ג, אלכסנדריה תרס"ג; ח"ד, שם תרס"ז.
99 הרב חזן, תעלומות לב (לעיל הערה 14), ח"א, סי' לא.
100 שם, סי' לב. אודות הרב אהרן עזריאל ראו פוזיילוב, חכמיהן (לעיל הערה 15), עמ' 461–499.
101 הרב חיים חזקיה מדיני, שדי חמד, ורשה תרנ"ו, מערכת אבלות, סי' קכא.
102 הרב ישראל משה חזן, כרך של רומי, ליורנו תרל"ו, סי' יד.
103 כבוד יעקב, סי' ו; אתם קשות, סי' ד.

שמעון אלקאנווי וסמכות הקונסיסטואר בפרשת עקריש

שמעון אלקאנווי (Simon Kanoui) (1842–1915) היה נשיא הקונסיסטואר בוהראן במשך שנים רבות ושלט בקהילה ביד רמה. הוא מתואר כמי שבלעדיו לא הזיו איש בקהילה את ידו ואת רגלו.¹⁰⁴ הוא היה בנו של אברהם לקנוי מוהראן.¹⁰⁵ בשנת תרל"ו נזכר כמי שהשתדל בהעמדת ישיבת עץ חיים במקום, ומכונה "פרידאן די קונסיסטואר".¹⁰⁶ בשנת תרל"ח (1878) הוקיר לו תודה הרב אברהם חמוי בספרו "בית אל" (ליוורנו תרל"ח). ידוע שאלקאנווי פנה בראשית תרמ"א (1880) בשאלה הלכתית לרב אברהם אנקאווא, רבה הראשי של העיר מסכרה (אל-מעסכר) שבצפון מזרח אלג'יריה.¹⁰⁷ בעניין יהודי שהתעשר ורצה לשאת אישה אחרת נגד רצון אשתו, לאחר 30 שנות נישואין, למרות שזו ילדה לו שבעה בנים ובת. אלקאנווי לא נזכר כאן בשמו אלא בתור נשיא "פריזידאן די תוניס די והראן יע"א". הרב אנקאווא פסק בנידון בכסלו תרמ"א ושלח את הפסק לאישור הרב אליהו אבואלעפיה באיזמיר שחתם על הפסק בטבת תרמ"א. הפסק אושר בידי הרב אברהם פאלאג'י.¹⁰⁸ הרב אנקאווא שאל בנידון גם את הרב יוסף נסים בורלא שהיה אז שד"ר בוהראן, והלה פסק שם ב"ג שבט תרמ"א.¹⁰⁹ אלקאנווי נזכר גם בעניין התקנה הידועה להפקעת קידושין שתיקן לבקשתו הרב בלייח.¹¹⁰ לעיל ציינו כי הוא שלח לרב יצחק אבן דנאן בפאס ב"ח

104 כבוד יעקב, ס"ה. ראו גם פני יצחק, ח"ב, יו"ד ס"ג. ראו אודותיו:

David Nadjari, Simon Kanoui, président du Consistoire d'Oran, conseiller municipal, conseiller general.

<https://www.judaicalgeria.com/pages/simon-kanoui-president-du-consistoire-d-oran.html>

105 בשנת תרמ"א (1881) נזכר בתור "השר" לאחר "השר" מסעוד כרובי בסוף שערי רחמים ח"א. נזכר לשבח בין חשובי והראן על ידי הרב אנקאווא בשער ספרו זבחים שלמים (לעיל הערה 2). הלה מזכיר שם את שלושת בניו וביניהם את שמעון.

106 הלבנון, 21 בדצמבר 1876, עמ' 7.
107 היה פוסק נודע תחילה במרוקו ולאחר מכן באלג'יריה. ידוע בחיבוריו זבחים שלמים (לעיל הערה 2), כרם חמר, ליוורנו תרכ"ט; מלל לאברהם, שם תרל"ה. היה הראשון שהנהיג בקהילתו מסכרה את תקנת הפקעת הקידושין (1862) בגיבויו של הרב חיים פאלג'י מאיזמיר. כרם חמר, ס"י קט. על תקנה זו ראו פסק הרב בלייח ותשובת הרב רחמים יוסף פראנקו אליו. שערי רחמים, ח"ב, ירושלם תרס"א, אה"ע ס"ז–יז.

108 הרב אברהם פאלאג'י, ויען אברהם, איזמיר תרמ"ו, אה"ע ס"א.
109 בורלא, וישב יוסף (לעיל הערה 14), אה"ע, ס"י יא.

110 כבוד יעקב, ס"ז–טז. על התקנה ראו שרביט, "הרב חיים בלייח" (לעיל הערה 61). שערי רחמים, ח"ב, ס"ז–יז. הוא נזכר בין מוטבי התודה בסוף ספר שערי רחמים. הרב אהרן

אלול תרנ"ב את קונטרס "חזות קשה" בצירוף בקשה לפסוק בנידון, בהציגו את המקרה לפי דרכם של דיני והראן.¹¹¹ בתר"ס (1900) נזכר אלקאנווי בהקדמת ספר שערי רחמים ח"ב.¹¹² הוא בא בחתימה על גביית עדויות בחודש אב תרע"ב על הסכמות הרב בליית.¹¹³

הרב בליית מצטט את דיני והראן שאין כוח ביד הרבנים לצאת נגד הקונסיסטואר לאחר הקמתו. הוא מציין שמיום בוא צרפת לאלג'יריה "נטל כח הדת מיד תופשי התורה", בעוד שבעבר, תחת השלטון המוסלמי, "הייתה הנהגת הדת ביד הרבנים".¹¹⁴ אלקאנווי נודע כמי שסייע לשד"רים שפקדו את והראן, וכי התנגד בשנות התשעים של המאה התשע-עשרה ובעשור הראשון של המאה העשרים לניסיון לביטול השד"רות באלג'יר.¹¹⁵ נלמד כי באביב תרנ"ח עת סכב בקהילות אלג'יר שד"ר כולל ירושלים, הרב אברהם בן אפרים, התנגד אלקאנווי לביטול השליחות בעוד שראשי קהילות אלג'יר וקוצמיטינא תמכו במהלך. אלקאנווי היה במיעוט ולא הצליח להשפיע על שאר ראשי קהילות. הוא מסר את המידע לשד"ר, בתנאי שזה יעבירו לכולל בירושלים שיטפל בנושא, אך ללא הזכרת שמו. בד בבד נשלחו עוד שישה מכתבים לשש ערים גדולות בצפון אפריקה שאין לבטל את המנהג, ואם יחידים בקהילת "בית אל" חפצים בביטול שליחותם, אין הדבר צריך לנגוע לכלל ירושלים.¹¹⁶ עם זאת אלקאנווי תיקן באלול תרנ"ח (1898) תקנות ולפיהן יהיה רק שד"ר אחד בשנה ושהוא לא יתעכב בו והראן ובמדינה, אלא עד עשרה חודשים מר"ח

עזריאל בספר דרשותיו מקוה מים, ח"א, ירושלים תרס"ב, מזכיר לטובה את שמעון אלקאנווי. גם שם, ח"ב, ירושלים תרע"ב, בראש הספר.

111 ר' יצחק אבן דנאן, ליצחק ריח, ליוורנו תרס"ב, סי' כד.

112 פראנקו, שערי רחמים, ח"ב, (לעיל הערה 63). אלקאנווי נזכר גם בעיתונות היהודית, כגון ידיעה בהצפירה, 1 בינואר 1888 עמ' 2 ומיום 15 בינואר 1888, עמ' 3 ומיום 1 באפריל 1890, עמ' 2. הוא מתואר כאדם ירא שמים; חבצלת, 4 ביוני 1897, עמ' 7 ומיום 1 בפברואר 1898, עמ' 6.

113 ר' רפאל חיים משה נ' נאים, קול תחנה קול טחנה, ירושלים תרע"ב, בראש הספר.

114 אתם קשות, סי' ו.

115 ראו בדיון על השד"רים להלן.

116 האגרות נשלחו למרכש, לתוניס, לוהראן, לפאס, לקונסטנטינה ולגיברלטר. גיורא פוזיילוב, העדה הספרדית בירושלים בהתפתחותה בשלהי השלטון העות'מאני, התר"ל-התרע"ד (1870-1914), עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן תשס"א, עמ' 119. על ההתנגדות לשליחות וביטול השליחות ראו אברהם יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א, עמ' 181-186.

ניסן עד סוף טבת. תקנה נוספת קבעה ששליח יוכל לבוא לוועהראן רק פעם אחת בחייו. הרב יעקב מאיר הצליח לבטל תקנות אלו.¹¹⁷

בשנת תר"ס (1900) נסע הרב יעקב מאיר פעם שנייה לצפון אפריקה, בין השאר כדי לשכנע את ראשי הקונסיסטואר שם לבטל את כוונתם להביא לביטול השליחות, ואכן השליחות לא התבטלה. בשנים שלאחר מכן הגיעו לאלג'יר באופן מסודר שליחי כוללים של ארבע ערי הקודש, ותרומת הקהילות שם לכולל ירושלים הייתה חשובה ביותר.¹¹⁸ הרב רפאל יהושע עזריאל שהיה חתן הרב יעקב מאיר יצא בתרס"ב–תרס"ג (1902–1903) לשליחותו הראשונה מטעם כולל הספרדים בירושלים לקהילות המערב החיצון בהיותו בן עשרים ושבע. באלג'יר סייע לו אלקאנווי אשר נתבקש לתקן את העיוותים בתרומות לקופת ירושלים מול קופות הכוללים האחרים מארץ ישראל. הוא סבב בערים רבות באלג'יר ועורר את הציבור לתמוך בקופת ירושלים, ודרש לא להפלותה לרעה. הוא הציב קופות רבות בקהילות שבהן ביקר, והצליח מאוד. ב-1920 הוא יצא לשליחות נוספת באלג'יר.¹¹⁹ גם השד"ר יצחק אשכנזי מירושלים היה בוועהראן בכסלו תרס"ה (1904).¹²⁰

ידוע שאלקאנווי ניהל בתקיפות ובמסירות את הוועד ואף התפרסמה כתבה עיתונאית אוהדת אודותיו בתחילת שנת 1888.¹²¹ כפי שאצביע בהמשך נזהרו הפוסקים בארץ ישראל, שחלקם הכירוהו אישית, מלתקוף אותו באופן ישיר בפרשת עקריש. ברם, הרב בורלא טען כי אלקאנווי פסק שעקריש איבד עצמו לדעת לאחר שחקר את העניין, במקום להניח זאת לבית הדין. יש לציין שהרב בלייח, שההדיר בשנת תרס"ח את הספר "שער כבוד ה' " מאת ר' אפרים אלנקוה, משבח את אלקאנווי ומכנהו: "גביר הוקם על בכל גליל והראן יע"א. בעצתו הנחני לאור תעלומה עושה ומעשה אלהי ישראל בעזרו יאריך ימים על ממלכתו בקרב ישראל וגם אויביו ישלים אתו".¹²² נראה שהרוחות נרגעו ושוב חזרו היחסים בין הרב בלייח ואלקאנווי לתיקונים.

117 יוסף שרביט, "הרב יעקב מאיר בשליחות מיוחדת ודחיית קצו של מוסד השדרות באלג'יריה", פעמים, 142–143 (תשע"ה), עמ' 125–142.

118 שרביט, "הרב יעקב מאיר" (לעיל הערה 117).

119 פוויילוב, העדה הספרדית (לעיל הערה 116), עמ' 101.

120 פוויילוב, שם, עמ' 89.

121 הצפירה, 1 בינואר 1888. הכותב הוא אשר אנשיל פעריל. ראו על פעילותו של אלקאנווי גם חבצלת, 4 ביוני 1897. מצוי מידע נוסף על פניות אליו מיהודים במרוקו ובאלג'יריה בעת צרה.

122 ר' אפרים אלנקוה, ספר שער כבוד ה', מהדורת הרב חיים בלייח, הקדמת הספר, תוניס תרס"ב.

כוח דייני והראן בפרשת עקריש ובפרשות אחרות

דייני והראן כתבו על עצמם שהם "ב"ד יפה"¹²³ ושלחו מכתב לפוסקים לקבלת אישורם שהם פעלו בהתאם לכלל של "למגדר מילתא". הרב בלייח חלק על כך שהם לקחו לעצמם כוח זה, שהרי מדובר רק בשני דיינים, אין בעיר בית דין של מומחים, ואין לחכמי העיר הכוח "למגדר מילתא".¹²⁴ בפרשה שורבב גם שמו של הרב יעקב שאול אלישר. בין היתר נטען כי בעת המחלוקת באותם הימים בא "חד מן חברי"א" מירושלים וסיפר שהרב "יש"א ברכה" "שאג" על שני חכמי והראן על המעשה הרע שעשו, ורק מאחר שהיה אז חלוש המזג לא כתב להם "מרורות" על כך, ולכן גם לא חתם על הפסק.¹²⁵ עוד הועלתה גם הטענה שדייני והראן לא פנו אליו גם אחר שהבריא כי הם ידעו שטעו.¹²⁶ דייני והראן הכחישו טענה זו וטענו שלא היו דברים מעולם, וכי אדרבה, היש"א ברכה כתב לטענתם שרבים הפצירו בו לטפל בעניין זה ולא קיבל, וקיים בעצמו "לא תשא שמע שוא", "והוא אחד המיוחד שאמר עליהם הכתוב אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע".¹²⁷ מפליא שהם לא פרסמו את תשובתו, שלטענתם הייתה בידם. ועוד למדנו לעיל שבנו הרב משה חיים אלישר היה מעורב בפרשה, אך חתם בראשי תיבות בלבד. וכבר הראה שרביט כי היש"א ברכה בלט בתכתובת ההלכתית עם חכמי אלג'יריה.¹²⁸

הרב בלייח טען בפסק מכ"ה בתמוז תרנ"א, מיד לאחר פסק דייני והראן, שאין להם מעמד של בית דין קבוע בניגוד למה שכתבו. הוא כותב שלפי החוק אין בסמכותם לדון דיני ממונות ולשפוט מחללי שבת, וכי בעיר והראן נפרצה גדר הדת.

- 123 חזות קשה, עמ' סב.
124 כבוד יעקב, סי' ב; חזות קשה, עמ' ה-יד. למדנו כי נטען כנגד דייני והראן כי הדיין השלישי נוסף רק כדי שתהיה להם נראות של בית דין. ראו: אתם קשות, סי' ה.
125 כבוד יעקב, סי' ח; חזות קשה, עמ' סב. הרב אלישר כיהן כראשון לציון אחרי פטירת הרב פאניזיל ב-1893. חיבר עשרה ספרים והכתב עם עשרות קהילות ברחבי התפוצה היהודית. ראו פוויילוב, חכמיהן (לעיל הערה 15), עמ' 559-592.
126 אתם קשות, סי' ג.
127 חזות קשה, עמ' נח. הם טוענים שתשובתו נמצאת בידם.
128 ראו: Yosef Charvit, "La tradition rabbinique d'Algerie face au processus d'emanicipation", in Shmuel Trigano (ed.), *L'Identite des Juifs d'Algerie, une experience originale de la modernite*, Paris 2003, pp. 95-105; idem, "L'élite rabbinique d' Erets Israël et celle d'Algérie au XIXe siècle: correspondance et consultations", *Revue des Etudes Juives*, 166, 3-4 (2007), pp. 493-522.

הוא קורא להם אפוא ליטול קורה מבין עיניהם.¹²⁹ הוא גם שאל היכן מצאנו בית דין של שניים, ותוך כדי כך הוא מתעלם מהדיין השלישי שצורף לפסק הדין. הרב אליהו אבואלעפיא, בדומה לרב בלייח, מכנה את שני דיני והראן יעקב צרמון ואברהם הסבעוני בכינוי השלילי "דייני דחצצתא"¹³⁰ ומבקר אותם על שהוציאו את עקריש מקברו הראשון אל מקום גרוע ומובדל.¹³¹ דיני והראן כתבו שלדעתם אין זה עונש להוציא נפטר מקברו. על דברי הרב פאלאגי שכתב שהוא ירא שיפנו את עקריש, התלוצצו והשיבו "אל תירא ואל תחת". הרב אבואלעפיא מציין שממילא הם אינם מצייתים לרב פאלאגי, שמצורתו אינה פרוסה על העיר והראן, וכי היא נחשבת בגדר כפר לעומת איזמיר.¹³² בכך הוא בא להבליט את חשיבותו של הרב פאלאגי ולהמעט בערכם של דיני והראן. דיני והראן תקפו את הרב בלייח שטען כי פסקו לבד, וטענו כי היו עימם עוד שלושה תלמידי חכמים רשומים, וכי הם גם פסקו במעמד טובי העיר. ברם, הרב בורלא טען שהם טענו טענה שקרית, כי בזמן החקירה על מות עקריש לא היה בעיר בית דין ולא נמצאו שלושה תלמידי חכמים כנדרש בדין ישראל, אלא נכח רק אלקאנווי, שחקר בנידון, גזר את דינו של עקריש למאבד עצמו לדעת ושני הדיינים הלכו בעקבותיו.¹³³

הרב בלייח תקף את דיני והראן שלא מנעו את כל הפולמוס. לטענתו, הם היו צריכים להתנצל מיד, ולא להוסיף ולנהל את הפולמוס לאחר שנה וחצי, לאחר שמונת הפסקים שנכתבו בנידון. הוא מכנה את שני דיני והראן בתור "שני זנבות האודים העשנים [...] אשר בשם רבי יתקראו", וסובר כי לא הולמת אותם משרת דיין בעיר הגדולה והראן. לדבריו הם עיוותו משפט בהתבססם על איגרת פסולה, ובאכזריות הוציאוהו מקברו, ולכן רבני הדור התמלאו קנאה ופסקו פסקי דין שנרפסו בספר "כבוד יעקב", אולם דיני והראן כתבו בעזות מצח את הקונטרס נגד הרבנים הללו. הוא חותם בערב יו"ט א סוכות תרנ"ג.¹³⁴ הוא גם מציין שבאדר תרנ"ב "נתוועדנו בוועד הקונסיסטואר ולא מצאתם מענה [...] עניתם שכל מה שבא בשאלה אמת. אכן כך דעתנו וכך נראה לנו". הם השמיעו את דבריהם בנוכחות הרב משה נטר, הרב הראשי של מחוז והראן מטעם השלטון הצרפתי בשנים 1892–1902, ובנוכחות

129 כבוד יעקב, סי"ב.

130 "דייני פשרה, שאין בקיאים בדין, וחוצצין מחצה לזה ומחצה לזה כדין ממון המוטל בספק". רשב"ם, בבא בתרא קלג, ב.

131 כבוד יעקב, סי"ז.

132 אתם קשות, סי"ג סעיף כב.

133 פסק הרב בורלא. אתם קשות, סי"ה.

134 אתם קשות, סי"ו, דף עא, ב.

אלקאנווי ומשנהו אברהם אטבול¹³⁵ ו"החכם השלם" מיכאל בן סעיד.¹³⁶ הרב בלייח גם מעיר לדייני והראן על שלא פעלו נגד פורקי עול, בעיקר מחללי שבת ואתאיסטים בקהילתם, ורק נטפלו לעקריש. הוא מוסיף ומציין עוד: "למה לא גדרתם גדר על הכת הארורה שעשו ביום כפור שנה שעברה משתה ושמחה ובאמת יפה עשיתם ששתקתם כי דבר ידוע שגדריכם לא יועיל ולא יציל עם תהלוכות הזמן ותהפוכותיו".¹³⁷ ניכר שהיה לרב בלייח גם חשבון לסגור עם אותם דייני והראן לאחר שלעגו לו בעבר על שדרש ממי שהחזיק עצמו יהודי, והיה מהול, להתגייר. הלה התגייר בבית דינו וגם טבל לשם יהדות. הם גם העלילו עליו בעניין גט חליצה של בת אלמליח שלטענתם עשה שלא כדין.¹³⁸ הוא מציין גם כי כתבו נגדו על שהתיר לשתות יי"ש [=ייין שכר] בפסח לפני כשלוש או ארבע שנים.¹³⁹ הוא גם מתרעם נגדם שכתור בית דין הכריזו על הרב סעדיא צולטאן שלא בפניו נידוי ביום טוב ראשון של פסח תר"ן (1890) על שהביא קמח כשר של פסח בלא שומר ובלא חותם. הוא מציין שמדובר בדבר שקר, וכי הפרשה שהובאה לערכאות גרמה לחילול ה' וחילול התורה. בדיעבד הציבור בעיר מתעלם מן הנידוי הזה.¹⁴⁰ הוא גם מעיר להם על "גדר והוראת שעה שעשיתם על בן סוסאן בלא חקירה ובלא דרישה רק עפ"י אגרת פסולה דנתם אותו שלא כדין...".¹⁴¹

- 135 ראו אודותיו לעיל. ידוע גם חיים אטבול שנמנה על דייני והראן בשנת 1908. ראו: בן גיגי, קול צעקת הרועים (לעיל הערה 2). שני בתי כנסת מבין 18 בתי הכנסת בעיר נזכרים בכתבה בעיתון הצפירה, 1 בינואר 1888, עמ' 2 כבית כנסת סעיד אטבול ובית כנסת יהושע אטבול.
- 136 אתם קשות, סי' ו. הרב מיכאל ׳ סעיד נזכר בספרו של הרב חמוי בית אל, בשנת תרל"ט. הוא נזכר לשבח כמי שעומד בראש בית הכנסת "אורחים" בעיר ועוסק בצורכי ציבור, וכמי שבביתו בית ועד לחכמים. הצפירה, 1 בינואר 1888, עמ' 2; שם, 1 באפריל 1890, עמ' 2. הרב בלייח מזכירו כמי שסייע בידו לאסוף כספים להדפסת ספרו "פתח השער", ומברכו שיזכה לזרע של קיימא. גט שסידר ונשלח לארפוד, נזכר ביפה שעה, אביחצירה. נפטר בשנת תרפ"ח. מלכי תרשיש, בערכו.
- 137 אתם קשות, סי' ו דף סב, ב.
על חילון בוהראן בשלהי המאה התשע-עשרה ראו גם ר' יוסף ׳ ואליד, שמו יוסף, ירושלים תר"ז, דף פג, ב.
- 138 בעיר התקיימה ישיבה לבני 12 ומעלה ובראשה עמד ר' יהודה אלמליח. הצפירה, 1 בינואר 1888, עמ' 2.
- 139 אתם קשות, סי' ו דף סג, א-ב.
- 140 הרב בלייח מציין כי חרף הנידוי הוא עצמו דיבר עם צולטאן. שם, דף עד, א. בעיתון חבצלת, 11 ביוני 1909, עמ' 2 נזכר תושב והראן הרב העשיר ישועה צולטאן שעבר לפני התיבה. שם, 4 ביוני 1909, נשכר הושהט ר' שמואל צולטאן. הרב בלייח מזכיר את ר' שמואל צולטאן בהקדמתו לספר "כבוד ה'" שאותו ההדיר בתרס"ב. יש לציין שבנושא טחינת הקמח לפסח

פוסק אחר שהתנגד לדייני והראן בפרשת עקריש, הרב בורלא, התנגד לפסיקתם גם במקרה של קידושין בוהראן של היתומה בת משה אמסילי לסעדיה גנון ללא הסכמת הדוד יצחק אמסילי. בית הדין גבה את העדויות והדיינים יאודה צרמון ועקב צרמון התירוה להינשא בלי גט. הרב בורלא היה אז שד"ר ירושלים בוהראן, ונתבקש לחוות את דעתו. הוא פסק שאסור לה להינשא ללא גט, ולכן הדיינים הורו אז שתקבל גט. אולם כשהוא עזב את העיר ונסע לעיר קונסטנטינה נודע לו ששוב חזרו בהם ופסקו שאינה זקוקה לגט.¹⁴² גם היש"א ברכה פסק בנידון לבקשת הרב בורלא, ששב לאחר זמן לירושלים, ואף הוא החמיר כמותו, ומובאים שני פסקים של הרב בורלא, שחייב נתינת גט במקרה זה.¹⁴³

משפחת עקריש ותרומותיה לעדה הספרדית בירושלים

הרב פאניזיל כתב שמה שנעשה למת גרם ביזיון גדול לבני המשפחה שהם מכניסי אורחים, תלמידי חכמים ורודפי צדקה וחסד.¹⁴⁴ גם הרב ישראל מציין ששלמה עקריש מכניס אורחים, גומל חסדים ומארח את השד"רים של הכולל הספרדי, ותלמידי חכמים גדולים ועצומים אוכלים תמיד על שולחנו. והוא מוסף וכותב בין השאר: "אין איש בכל ערי אפריקה ואגפיה עושים לשליש ולרביע [...] כשרואה ת"ח מחבוק ומנשקו ומביאו לביתו דחיל ומוקיר רבנן אשר לא היה כמוהו וגם לא חשו לכבוד משפחתו כי רבה היא".¹⁴⁵

בטחנת קמח מודרנית חתם הרב בלייח עם אלקאנווי ורבני והראן על פסק המתיר את הטחינה והוא נדפס בערבית בכ"ז בטבת תרס"ח. חתמו עליו הרב רפאל ארדיטי, רב ראשי של תלמסאן, הרב יעקב צרמון דייין של והראן, ודיינים בערים נוספות וכן חכמי והראן דוד הכהן, מיכאל בן סעיד, יוסף סטבון, יעקב הכהן, יהודה שקרון, חיים אטבול ויוסף בן הרוש. רק אחר פטירת הרב יעקב צרמון בשנה ההיא נתמנה במקומו הרב חיים יוסף מאמאן שלאחר שלוש שנים אסר את טחינת הקמח הזו, ואף השיג בנידון פסק מן הראשון לציון הרב משה פראנקו, ורבנים נוספים מירושלים, חברון, צפת וטיטוואן. ראו: בורלא, וישב יוסף (לעיל הערה 14), אה"ע סי' א.

- 141 אתם קשות, סי' ו, עמ' סב, ב, סד, א.
 142 בורלא, וישב יוסף (לעיל הערה 14), אה"ע סי' א.
 143 שם, אה"ע סי' ב, ד; הרב יעקב שאול אלישר, שמחה לאיש, ירושלים תרמ"ח, אה"ע סי' טו.
 גם הרב שמ"ח גאגין פסק בנידון נגד ההיתר.
 144 כבוד יעקב, סי' א.
 145 כבוד יעקב, סי' ג. פסק הרבנים ישראל ובורלא.

נלמד כי גם הרב פראנקו מחברון שהיה שד"ר מודה לשלמה עקריש בין אנשים נוספים שהוא מזכיר מוהראן.¹⁴⁶ על טענת דייני והראן שעקריש לא בא ממשפחה רמה אלא פשוטה, וכי בדור האחרון לא היו מהם רבנים, תלמידי חכמים ומנהיגים,¹⁴⁷ השיבו קהלי איזמיר שרבני ירושלים ושד"רי ארבע ערי הקודש משבחים את המשפחה ורואים בה משפחה רמה. עוד צוין שמו של הרב יצחק עקריש מאיסטנבול מחבר ספר "קרית ארבע" שנשא שם משפחה זה, וכן כתבו שאבי האחים עקריש "היה כמלאך ה'".¹⁴⁸ בין גבירי והראן נזכרו בשנת תרס"ב (1902) גם עמרם עקריש, יוסף עקריש ואליהו בן הרב יצחק עקריש.¹⁴⁹ יש לציין כי במות שלמה עקריש בטבת תרנ"ט (1898) צוין כי היה תומך קבוע בבית החולים של העדה הספרדית "משגב לדרך" בירושלים, וכי הניח ממון לצדקה וכן 3,000 פרנק לשיבת בית אל ובית החולים "משגב לדרך".¹⁵⁰ נלמד כי בחייו תרם ל"משגב לדרך" ואף התרים למוסדה אחרים מבני והראן.¹⁵¹ נלמד כי "משגב לדרך" שלח שד"רים לאסוף ממון בוהראן.¹⁵²

- 146 פראנקו, שערי רחמים (לעיל הערה 4), סוף הספר. הרב אברהם חמוי כותב על הרב פראנקו ששימש שד"ר בלגלוג. הכהן, "שליח לעצמו" (לעיל הערה 66), עמ' 181.
- 147 חזות קשה, עמ' לד.
- 148 אתם קשות, סי' ג. סביר להניח שנוסח התשובה נכתב בידי הרב אבואלעפיה.
- 149 נזכרים בהקדמת הרב חיים בלייח למהדורת ספרו של הרב אפרים אלנקוה, שההדיר בתוניס תרס"ב. יוסף עקריש נזכר בשנת תרס"ב בין אלה שהרב אהרן עזריאל מזכירם לטובה. הרב עזריאל היה בעבר שד"ר ירושלים בוהראן. מקוה מים, ח"א. הקדמת הספר. בתרס"ב (1902) נזכר בהקדמת שו"ת שערי רחמים, ח"ב, כגביר וכחבר הקונסיסטואר שבראשו עמד אלקאנווי. חבצלת, 29 בינואר 1899.
- 151 כגון תרומה בסך 30 פרנק שתרם בשנת תרנ"ב. כת"י מכון בן צבי 8003, דף 13ב. מידע על תרומה ממנו בסך 28 פרנק וכן התרים את יוסף בן וואליד מוהראן בסך 6 פרנק ואת עמנואל הלוי בסך 15 פרנק. ראו פנקס בית החולים משגב לדרך תרנ"ג-ד, כת"י הספרייה הלאומית Heb. 4 102. בכת"י הספרייה הלאומית 8 6812 מובא דוח מח' בחשוון לפיו הועבר באמצעותו של עקריש מהקדש אלאשקר בוהראן 2000 פרנק, חציים למשגב לדרך וחציים לבית אל.
- 152 מובאת תלונת יעקב סופר מוהראן כי שליח אסף ממון רב בעבור בית חולים שלא היה ולא נברא, בעוד שליחי "משגב לדרך" לא נענו ביד רחבה. חבצלת, 3 ביוני 1891. הוא כותב על עצמו כי הוא יודע להבחין בטיב השד"רים והוא מקרב את הישרים בניניהם, בעוד ישנם שליחים ספרדים שאוספים ממון למוסדות לא קיימים. הוא מציין ששליח חברון קיבץ אשתקד בעיר כ-20,000 פרנקים חוץ ממתנות כסף וזהב, חפצים ובגדים שלא זכה להם שום שד"ר, וכשחזר כתב דו"ח". הוא כותב כי הגיעו כמה מכתבים מחכמי הספרדים בירושלים הדוברים סרה ברב יעקב דאנון שנסע בשליחות חברת "עזרת נדחים" בירושלים. הוא מאמין שהם לא כתבו. שם, 15 במאי 1891. ידוע השד"ר בניציון אלקלעי שביקר בוהראן ב-1908. השקפה, 20 במרץ

מעורבות חכמי ארץ ישראל בפרשה והקשרים בין חכמי אלג'יריה ובין ארץ ישראל ואיזמיר שפסקו בפרשה

- לאור הפרשה ניתן לבחון כמה מן המסקנות של יוסף שרביט במחקריו על הקשרים בין חכמי אלג'יריה לבין חכמי ארץ ישראל:
- א. בשנים 1830–1841 נושלו החכמים המקומיים בערי אלג'יריה מכל סמכות, ולכן פנו לתהליך הדרגתי של בניית מקור סמכות אלטרנטיבי בדמות ארץ ישראל וחכמיה;
- ב. נוצרו שתי מגמות מתנגשות: היסודות המסורתיים בזיקה לארץ ישראל לעומת היסודות החדשים בזיקה לצרפת;
- ג. עלה ערכו של ספר שלווה בהסכמותיהם של חכמי ארץ ישראל והתנהלה תכתובת הלכתית ערה בין חכמי אלג'יריה לארץ ישראל. חכמי אלג'יריה נועצו בחכמי ארץ ישראל בענייני הלכה מגוונים, כגון דיני משפחה, כשרות, מודרנה ועוד, וקיבלו לעיתים את הנחיותיהם בעידן של תמורות;¹⁵³
- ד. הקשר החי ביותר עם ארץ ישראל היה עם השד"רים. אלה יצרו קרבה אישית עם החכמים המקומיים, הנחו והדריכו בענייני מוסר. כ-70 שד"רים פקדו את אלג'יריה בשנים 1750–1914.¹⁵⁴ בתקופה הנידונה בפרשת עקריש בלטו במיוחד השד"רים אליהו בכור חזן, שהיה לאחר מכן רבה של אלכסנדריה, הרב חיים רחמים יוסף פראנקו והרב בניציון אלקלעי מטבריה וחברון;
- ה. במרוצת המאה התשע-עשרה מתעצבת באלג'יריה עמדת הרבנים המקומיים תוך זיקה לחכמי ארץ ישראל שנתפסת בעיניהם כמעוז המסורת. האליטה הרבנית הארץ-ישראלית משיבה לאליטה האלג'יראית את הביטחון העצמי שאבד לה בנסיבות ההיסטוריות שפגעו קשות באוטוריטה שלה. שרביט גם מציין כי הדפוס החיש את חיזוק האוטוריטה.¹⁵⁵
- למדנו אם כן, כי הפנייה מצד משפחת עקריש הייתה תחילה לראשון לציון ולרבני ירושלים. היה זה צעד מתבקש, משום שהמשפחה הייתה מיודדת עם שד"רי ירושלים

1908; החרות, 22 באוגוסט 1912. הוא כתב את ספר תקנת עגונות, אלג'יר תרע"א. גם בדרשת הרב יעקב מאיר בירושלים בשנת תרנ"ד (1894) נלמד על חשיבות "משגב לדרך". ראו צבי זוהר, "אחדות היא חיים, פירוד הוא מוות, עיון בדרשה שנשא הרב יעקב מאיר בשנת תרנ"ד (1894), פעמים, 142–143 (תשע"ה), עמ' 64–65.

153 יוסף שרביט, "חכמי אלג'יריה וארץ ישראל", בתוך: יהודי אלג'יריה ולוב, משה חלמיש, משה עמאר (עורכים), רמת גן תשע"ד, עמ' 112–126.

154 שרביט, שם, עמ' 116. ברי שהיו שד"רים נוספים, כגון יוסף מזרחי.

155 שרביט, שם, עמ' 119.

שלאחר מכן הגיעו לעמדות ברבנות ובדיינות ירושלים. עוד למדנו כי שלמה עקריש נהג לארח ביד רחבה את השד"רים וכי תרם למוסדות העדה הספרדית בירושלים. כך גם נלמד כי הרב בורלא, שפסק בניגוד לפסק רבני והראן, שימש שד"ר בצפון אפריקה עד שנת 1881, והתאכסן בוהראן בבית גביר שסייע לו עם גבירים נוספים להדפיס את ספריו.¹⁵⁶ כן נלמד, כי כמעט כל החכמים שפסקו בפרשת עקריש הכירו זה את זה מעצם היותם רבנים ודיינים בירושלים, שד"רים בעבר באלג'יריה ובתורכיה, וכן מהתכתבות הלכתית קודמת. כך למשל, הרב בורלא שימש שד"ר בתורכיה בשנת תרל"א (1871),¹⁵⁷ וסביר להניח שהכיר אז אישית את הרב פאלאג'י.

היו פוסקים בפרשת עקריש שגם העניקו הסכמות לחיבורים של פוסקים המעורבים בפרשה. כך, הרב ישראל והרב פאניזיל כתבו הסכמות לספרו של הרב פראנקו "שערי רחמים", ח"א, בשנת תר"ם.¹⁵⁸ נלמד גם על התכתבות בין הפוסקים לאחר סיום הפרשה. למשל, הרב פאלאג'י אישר פסק של בית-דין ירושלים מתרנ"ו (1896) בראשות הרב בורלא להיתר עגונה. וכן על חכמים המעורבים בפרשת עקריש שהמשיכו לשמש שד"רים בערי אלג'יריה, לאחר סיום הפרשה. הרב פראנקו היה שד"ר חברון בעיר אלמעסכר במחוז והראן בשנת תרנ"ח (1898).¹⁵⁹ הוא מודה לגבירי והראן שסייעו לו בהדפסת הספר ונוקב בשמם ומזכיר את היותו שד"ר שם.¹⁶⁰ היש"א ברכה עמד אף הוא בקשר עם חכמים מוהראן. כן נלמד שהוא הוא שכתב הקדמה לספר "צו לצו" מאת הרב סמחון חלואה מוהראן (1834–1900) שנדפס בירושלים בשנת תרס"ד.¹⁶¹ אלו הן רק מקצת העדויות על קשרי חכמי אלג'יריה וחכמי ארץ ישראל בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים.¹⁶²

156 פוויילוב, חכמיהן (לעיל הערה 15), עמ' 534–535; יערי, שלוחי (לעיל הערה 116), עמ' 745–746; בוהראן התאכסן הרב בורלא בבית הגביר חיים ן' יצו, שיחד עם גבירים נוספים בעיר קיבלו עליהם להדפיס את הספר "מקור ישראל ונחלת יאודה" של זקנו. הקדמת מקור ישראל ונחלת יאודה.

157 פוויילוב, חכמיהן (לעיל הערה 15), עמ' 49.

158 פראנקו, שערי רחמים, ח"א (לעיל הערה 4), הסכמות לספר.

159 פראנקו, שם, אה"ע סי' כ, כב.

160 שערי רחמים, ח"א וח"ב (לעיל הערה 4) בתחילת הספרים.

161 לספר נכתבה הקדמה בשנת תרמ"ה מאת בן המחבר.

162 ראו בהרחבה על קשרים אלה שרביט, "השותפות ההיסטורית" (לעיל הערה 3).

סיכום ומסקנות

פרשת עקריש עוררה מחלוקת עזה בין דייני והראן ונשיא הקונסיסטואר לבין חכמים רבים, ובראשם רבני ירושלים. היא הניבה שלושה חיבורים פולמוסיים ותשובות נוספות ואף עוררה חששות לגורל מוסד השד"רות באלג'יריה. היא מלמדת על כוחם של דייני והראן שלא היו מוכנים לציית לפסיקת רבני ירושלים ולעיתים גם לפסיקת השד"רים. עצמאותם זו עלולה הייתה לפגוע בהכנסות העדה הספרדית ובאוטוריטה של חכמי ירושלים, שהייתה מקובלת כאוטוריטה מרכזית באלג'יריה במאה התשע-עשרה, ולכן המאבק היה כה עז.

הפרשה מלמדת גם על סמכותו ההלכתית של הרב הראשי של צרפת ביחס לקהילות אלג'יריה, אך גם על כך שבפועל יכלו הדיינים המקומיים לפסוק גם בניגוד לדעתו, אם היה להם גיבוי בדמותו של נשיא הקונסיסטואר המקומי. ניכר שהרב צדוק הכהן לא ניסה במקרה זה לכוף את סמכותו והסתפק בכתיבת חוות דעתו ההלכתית. סביר להניח כי הוא לא רצה לשבש את יחסיו עם הקונסיסטואר ועם דייני העיר והראן בשל התאבדות תושב העיר. בקונטרסים הנ"ל הוחלפו השמצות ושמועות, ונלמד גם על הפעלת לחצים מאחורי הקלעים על רבנים מסוימים בירושלים שלא לפסוק בפרשה.

הפרשה מלמדת על אודות רצון הדיינים בעיר והראן להבליט את סמכותם ההלכתית כנגד פוסקים מפורסמים בירושלים, באיזמיר ובאלג'יר. היא גם מלמדת על האוטוריטה של חכמי ארץ ישראל באלג'יריה, ומחזקת את המידע הרב שהביא במחקריו יוסף שרביט על אוטוריטה זו.¹⁶³

דייני והראן טענו לאורך "חזות קשה" שאין לערער על פסק הדין שלהם, וכתבו כנגד הפוסקים בפרשה, שאל להם להתערב בענייני המשפט של קהילת והראן. בד בבד נידונה סמכות בית הדין בירושלים בעולם היהודי באותה התקופה, ונלמד כי שני דייני והראן הנ"ל אף זלזלו ברבני ירושלים, שזכו להוקרה עצומה בצפון אפריקה. בקונטרסים הנ"ל הוחלפו השמצות ושמועות, ונלמד גם על הפעלת לחצים מאחורי הקלעים על רבנים מסוימים בירושלים לא לפסוק בפרשה. ניתן ללמוד גם על הריבוד החברתי בקהילת והראן, על שלטונו הדיקטטורי של אלקאנווי שהדיינים היו כפופים אליו, ועל הירידה הדתית בקהילה שהתבטאה בתופעות כמו חילול שבת ואתאיזם, חינוך חילוני ופנייה לערכאות של גויים.¹⁶⁴

163 שרביט, "חכמי אלג'יריה וארץ ישראל" (לעיל הערה 153), עמ' 112–126, וכן במחקרים נוספים מהנ"ל (לעיל בהערות: 2, 61 ו-117).

164 כבוד יעקב, סי' ג. על תופעת החילון שפשתה בעיר באותו זמן ראו גם הצפירה, 27 במרץ 1890.

הפרשה מלמדת על קשרים בין רבני האימפריה העות'מאנית בינם לבין עצמם ובינם לבין רבנים חשובים בצפון אפריקה, וכי היה חשוב מאוד במיוחד לרבני ירושלים לשמור על קשרים טובים עם אלה. ברגע שנוצר חשש בפגיעה בסמכותם ההלכתית של רבני ירושלים, הם פעלו נמרצות לסכל פגיעה זו שעלולה הייתה לפגוע קשות גם בהכנסות העדה הספרדית. נלמד גם שרבנים בערים אחרות באימפריה העות'מאנית שיתפו פעולה באופן נמרץ עם רבני ירושלים בפרשה, וכי רוב הרבנים באימפריה העות'מאנית הכירו זה את זה לאור התכתבות הלכתית מוקדמת ביניהם והיו גם פוסקים שהיו קשורים ביניהם בקשרי חיתון. ניתן להניח כי הביטויים הקשים שהטיחו שני הצדדים החלוקים בפרשת עקריש, אלה כנגד אלה, מבטאים חששות מפני אובדן הסמכות.

סקירת פרשת עקריש מחזקת את התזה של שרביט על חשיבות השד"רים בבניית הקשרים בין חכמי אלג'יריה ובין חכמי ארץ ישראל, אך מצד שני לא יכלו קשרים אלה למנוע סכסוכים שבהם הושמעו קולות צורמים של אלה כנגד אלה, בעיקר בפרשת עקריש.

עם זאת למדנו שהפרשה שככה ולא היה לה המשך לאחר שנת תרנ"ג. כן למדנו על חכמים המעורבים בפרשת עקריש שהמשיכו לשמש שד"רים בערי אלג'יריה, לאחר סיום הפרשה ועל קשרים טובים בין רבני ירושלים ובין קהילת והראן בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. ניכר שכל הצדדים רצו לסיים את הפרשה שרק יצרה מתחים שליליים. סביר להניח שאלקנווי עצמו החזיר למסלולם את היחסים בין קהילת והראן ובין חכמי ירושלים. פטירתם בזה אחר זה של הרבנים המעורבים בפרשה בשנות התשעים ובתחילת המאה העשרים גם היא שמה קץ לפולמוס. עם זאת נראה שפרשת עקריש השפיעה על התנהלות הקהילה במקרים של התאבדות בעתיד. כך נלמד על מקרה של התאבדות בוהראן של אחד מעשירי המקום, וכי קרוביו רצו לשלם על מנת שינהגו בו מנהג כבוד, אולם נהגו בקבורתו כמאבד עצמו לדעת.¹⁶⁵